

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

Menneskesyn og økonomisk teori

En analyse av forholdet mellom menneskesyn og økonomisk teori, samt drøftelse av den teologiske legitimiteten av menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori

Gaute Susort Aurdal

Veileder

Professor Svein Olaf Thorbjørnsen

*Spesialavhandlingen er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske menighetsfakultet, Høst, 2014
AV504: Spesialavhandling med metode (30 stp)
Studieprogram: Profesjonsstudiet i teologi

Innhold

1. Innledning.....	5
1.1. Bakgrunn	5
1.2. Problemstilling	6
1.3. Materiale.....	8
1.4. Metode.....	9
1.5. Disposisjon.....	9
1.6. Målsetting.....	10
2. Sammenhengen mellom menneskesyn og økonomisk teori	12
2.1. Hva menes med menneskesyn?.....	12
2.2. Menneskesyn, verdier og etikk.....	13
2.3. Teorier om sammenhengen mellom menneskesyn og økonomisk teori	14
2.3.1. Sammenheng mellom menneskesyn og klassisk økonomisk teori.....	15
2.3.2. Sammenheng mellom menneskesyn og neoklassisk økonomisk teori.....	16
2.3.3. Oppsummering	17
2.4. Menneskesyn i økonomisk teori.....	18
2.4.1. Menneskesyn i klassisk økonomisk teori	19
2.4.1.1. Forståelsen av egeninteresse hos Smith	19
2.4.1.2. Den usynlige hånd.....	21
2.4.1.3. Forståelsen av menneskets sympati og moralske erkjennelse hos Smith.....	22
2.4.1.4. Oppsummering	25
2.4.2. Menneskesyn i neoklassisk økonomisk teori	25
2.4.2.1. Det økonomiske mennesket	26
2.4.2.2. Mennesket har preferanser	28
2.4.2.3. Neoklassisk forståelse av varens verdi.....	28

2.4.2.4. Mennesket er rasjonelt	30
2.4.2.5. Mennesket og egeninteressen.....	32
2.4.2.6. Har neoklassisk økonomisk teori en realistisk modell?	34
2.4.2.7. Oppsummering	35
2.5. Menneskesyn i klassisk og neoklassisk økonomisk teori sett i forhold til hverandre ut fra de tre parameterne: rasjonalitet-irrasjonalitet, egeninteresse-altruisme og individ-kollektiv.....	36
2.5.1. Rasjonalitet-irrasjonalitet	36
2.5.2. Egeninteresse-altruisme	38
2.5.3. Individ-kollektiv	40
2.5.4. Oppsummering	42
3. Kristent menneskesyn	44
3.1. Mennesket er skapt i Guds bilde	44
3.1.1. Mennesket har verdi	45
3.1.2. Mennesket har egenverdi	46
3.1.3. Mennesket har ansvar	46
3.1.4. Mennesket er skapt i fellesskap.....	47
3.1.5. Mennesket er falt og oppreist	47
3.1.6. Forholdet mellom kristent menneskesyn og økonomisk teori	48
3.1.7. Oppsummering	49
4. Økonomisk teori og menneskesyn. Et systematisk perspektiv.	50
4.1. Kristent og humanistisk menneskesyn, og menneskesyn identifisert i klassisk økonomisk teori.....	50
4.1.1. Egeninteresse-altruisme	51
4.1.2. Individ-kollektiv	53
4.2. Kristent menneskesyn og menneskesyn identifisert i neoklassisk økonomisk teori.....	57
4.2.1. Rasjonalitet-irrasjonalitet	58

4.2.2. Egeninteresse-altruisme	61
4.2.3. Individ-kollektiv	63
4.3. Kan kristent menneskesyn bidra med noe i den økonomiske teoritenkningen?	64
4.4. Oppsummering	65
5. Konklusjon	67
Litteratur	68

1. Innledning

1.1. Bakgrunn

”Ved å drives av egeninteressen fremmer mennesket det beste for samfunnet mer effektivt enn om samfunnets beste var intensjonen i handlingen”.¹ Første gang jeg leste det var i en beskrivelse om Adam Smith i boken *History of Economic Thought* av Harry Landreth og David C. Colander. Det var våren 2012 og mitt syvende semester på teologi. Boken siterte Smith sitt utsagn om den usynlige hånd i boken *Wealth of Nations*.² Den usynlige hånd er et bilde på at mennesker som søker sin egeninteresse tjener et større mål (samfunnets interesser) gjennom sine handlinger, uten selv å være klar over det. Hånden er usynlig fordi velferdsfordelingen skjer som en naturlig konsekvens og ikke for eksempel ved statlige reguleringer.³ Dette frie markedet, uten reguleringer, sørger for at økonomiske ressurser blir utnyttet på best mulig måte.⁴ Jeg måtte lese setningen fra *Wealth of Nations* igjen. At målet for økonomisk virksomhet var samfunnets velferdsforbedring er forståelig, men at middelet for denne utviklingen var egeninteresse, det var nytt for meg. Jeg var usikker på om dette for meg som kristen gjorde meg positivt eller negativt overrasket. For hvilket menneskesyn ligger til grunn for et system der det å drives av egeninteressen ses på som et gode? Jeg ville finne ut mer. Dette ble starten på min interesse for menneskesyn og økonomisk teori.

Jeg tenkte først at Smith sitt syn på egeninteressen ville å gi aksept for en grådighet som er skadelig for samfunnet i lengden. Samtidig var det en fascinerende tanke som startet refleksjon om menneskesyn og økonomisk teori. Det gikk to år før jeg fant ut at Smith sitt syn på mennesket og egeninteresse var mer nyansert enn det jeg først hadde antatt. Likevel har ikke temaet sluttet å fascinere. Nye innsikter gjør at temaet menneskesyn og økonomisk teori stadig fanger min interesse.

Det har skjedd mye nytt innen økonomisk teori siden Smith beskrev den usynlige hånd, nettopp derfor kan det være interessant å finne ut mer om forholdet mellom menneskesyn og

---

¹ Smith 1998 (1776): 292 (min oversettelse)

² Uttrykket ”den usynlige hånd” er kun brukt en gang i boken *The Theory of Moral Sentiments* fra 1759 og en gang i boken *Wealth of Nations* fra 1776, se Smith 2000 (1759): 264, og Smith 1998 (1776): 292

³ Landreth og Colander 2002: 81

⁴ Torsvik 2003: 79

økonomisk teori. På bakgrunn av denne interessen har jeg valgt å skrive min avhandling i systematisk teologi.

1.2. Problemstilling

Amartya Sen er forfatter av boken *On Ethics & Economics* som kom ut i 1987. I boken går han gjennom to teoritradisjoner innen økonomi. Den første kaller han ”den etikk-relaterte” tradisjonen.⁵ Denne tradisjonen går tilbake til Aristoteles og er senere representert ved Adam Smith og John Stuart Mill. Sen beskriver den ”etikk-relaterte tradisjonen” som utilitaristisk (opptatt av nytte). Målet for det økonomiske liv er i denne tradisjonen hva som er godt for mennesket og spørsmål som ”hvordan bør en leve?” er relevant. Den andre tradisjonen kaller Sen for ”ingeniørmodellen”.⁶ Her er økonomer som David Ricardo og Leon Walras viktige personer. Tradisjonen karakteriseres ved å være mer teknisk og ved å gi et enkelt bilde av mennesket som økonomisk aktør. Det antas at mennesket handler rasjonelt. Dette innebærer blant annet at mennesket handler for å maksimere egeninteressen. I valgene foretas heller ikke etiske overveielser slik som i den etiske tradisjonen. At mennesket har maksimering av egeninteressen som mål tas for gitt og økonomiens oppgave er å finne de riktige midlene for å nå dette målet.⁷ Etter å ha lest Sen sin bok skjønnte jeg at han var en nåtidig økonom med et kritisk blikk på økonomisk teori som kunne være relevant for min avhandling. Med Sen sin bok *On Ethics & Economics* har jeg et utgangspunkt for en drøfting av forholdet mellom menneskesyn og økonomisk teori.

Både den ”etikk-relaterte” og ”ingeniørmodellen” er viktige tradisjoner i Sen sin drøfting. Begge tradisjonene er også sentrale i min avhandlingen. Siden teoretikerne Sen nevner under de to tradisjonene representerer ulike grener av klassisk og neoklassisk økonomisk teori, vil jeg gjøre bruk av disse termene i denne avhandlingen.⁸ Jeg begrenser avhandlingen til å fokusere på to teoritradisjoner: den klassiske og den neoklassiske. Grunnen til at de to er valgt

---

⁵ Sen 1987: 3

⁶ Sen 1987: 4

⁷ Sen 1987: 4

⁸ I boken *History og Economic Thought* av Harry Landreth og David C. Colander beskrives Adam Smith og John Stuart Mill som ulike representanter innen klassisk økonomisk tenkning. Neoklassisk teori har aldri blitt klart definert og har mer vært brukt for å beskrive tenkningen til en annen gruppe. (Landreth og Colander 2002: 383)

er fordi disse teoriene har mest gjennomslag i dag.⁹ Med utgangspunkt i de to teoritradisjonene vil jeg drøfte sammenhengen mellom menneskesyn og økonomisk teori. Problemstillingen i denne avhandlingen er derfor: *På hvilken måte er menneskesyn og økonomisk teori forbundet, og hvilken kristen teologisk legitimitet har menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori?*

Den første delen av spørsmålet legger opp til en analyse av menneskesyn og økonomisk teori. Den andre delen av spørsmålet legger opp til en drøftelse av den kristen teologiske legitimiteten menneskesynet som kommer til uttrykk i klassisk og neoklassisk økonomisk teori har.

Før vi kan svare på hovedproblemstillingen er det nødvendig å kunne svare på noen underproblemstillinger. Den første underproblemstillingen er: Hva for sammenheng er det mellom menneskesyn og økonomisk teori?

Økonomisk teorier har ikke utviklet et bestemt menneskesyn. Ved å analysere teoriene kan vi likevel prøve å si noe om hva slags menneskesyn som ser ut til å forutsettes i de ulike teoriene. Noen vil for eksempel si at menneske alltid maksimerer sin egeninteresse og at bare en slik forståelse av menneskets motivasjon er rasjonell.¹⁰ Andre vil for eksempel si at en slik sammenheng mellom maksimering av egeninteresse og rasjonalitet ikke er i overensstemmelse med hvordan mennesket tar avgjørelser.¹¹ Ulik vektlegging av egeninteressen er et eksempel på noe som kan påvirke hvordan en ser på mennesket. Den andre underproblemstillingen er derfor: Hvilken forståelse har en av mennesket innen klassisk og neoklassisk økonomisk teori?

Et kristent menneskesyn har betydning for hvordan en ser på seg selv, andre mennesker og naturen. Derfor vil det være interessant å se det kristne menneskesynet i forhold til menneskesynet som kommer til uttrykk i klassisk og neoklassisk økonomisk teori. Den tredje underproblemstillingen er derfor: Hvordan fremstår menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori i forhold til et kristent menneskesyn? Dette er et spørsmål jeg vil drøfte i lys av figurantenes svar på spørsmålet og fra et systematisk teologisk ståsted. For å belyse

---

⁹ Thorbjørnsen 2008: 102

¹⁰ Sen 1987: 15

¹¹ Sen 1987: 19

problemstillingene fra ulike sider og for å få til en normativ drøfting vil analysen inneholde antropologisk og etisk materiale fra både filosofiske og teologiske tradisjoner.

1.3. Materiale

Å undersøke alle kjente økonomer og deres teorier ville blitt en for omfattende oppgave. Det er derfor nødvendig med en avgrensning.

For å svare på avhandlingens problemstillinger vil jeg benytte meg av primærlitteratur og sekundærlitteratur. Når det gjelder klassisk økonomisk teori bruker jeg Adam Smith sitt eget materiale i *The Theory of Moral Sentiments*¹² og *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*¹³ som primærlitteratur. Under neoklassisk økonomisk teori bruker jeg materialet fra William Stanley Jevons i boken *The Theory of Political Economy*,¹⁴ og Ludvig von Mises sin bok *Human Action. A Treatise On Economics*¹⁵ og Milton Friedman sin bok *Essays in Positive Economics*.¹⁶ Fra Friedman sin bok bruker jeg primært artikkelen *The Methodology of Positive Economics* som går på metoden til økonomisk teori. Som sekundærlitteratur bruker jeg primært Malin Löfstedt sin doktoravhandling *Modell, Människa eller Människosyn. En analys av kritiska perspektiv på bilden av människan i neoklassisk økonomisk teori*,¹⁷ Svein Olaf Thorbjørnsen sin bok *Vinn eller forsvinn. Mennesket i konkurransesamfunnet*,¹⁸ David Wilson og William Dixon sin bok *A History of Homo Economicus*¹⁹ og Lars Pålsson Syll sin bok *De ekonomiska teoriernas historia*.²⁰ Sekundærlitteraturen brukes på både klassisk og neoklassisk økonomisk teori.

Jeg bruker også Sen sitt materiale i boken *On Ethics & Economics* som sekundærlitteratur.²¹ Sen sin teori har bånd til klassisk økonomisk teori fordi han mener vi kan lære av den. Dermed er boken knyttet til klassisk økonomisk teori gjennom sin kritikk av neoklassisk

---

¹² Smith 2000 (1759)

¹³ Smith 1998 (1776) Generelt i avhandlingen refereres denne til som *Wealth of Nations*.

¹⁴ Jevons 1970 (1871)

¹⁵ Mises 2007 (1949)

¹⁶ Friedman 1962

¹⁷ Löfstedt 2005

¹⁸ Thorbjørnsen 2008

¹⁹ Wilson og Dixon 2012

²⁰ Syll 2002

²¹ Sen 1987

økonomisk teori. I boken tar Sen opp ulike økonomiske teoritradisjoner, rasjonalitet, egeninteresse og forståelse av nytte. Dette er tema som er viktige i min avhandling.

Det kristne menneskesynet er det menneskesyn jeg vier mest plass. Det er to grunner til det. For det første er dette en kristen teologisk avhandling. Det er derfor et kristent menneskesyn som drøftes i forhold til det som kommer til uttrykk i klassisk og neoklassisk økonomisk teori. For det andre har et kristent menneskesyn spilt en viktig rolle rundt tenkningen om mennesket i vestlig kulturkontekst i nesten to årtusen. Det vil derfor være interessant å se klassisk og neoklassisk menneskesyn i forhold til et kristent menneskesyn.

Jeg bruker primær og sekundærlitteratur fra både klassiske og neoklassiske representanter. Dette gjør at problemstillingen blir besvart fra ulike synsvinkler. Når det gjelder primærlitteratur har jeg valgt representanter som har levert hovedverker innen klassisk og neoklassisk økonomisk teori. For eksempel Adam Smith innen klassisk økonomisk teori og William Jevons innen neoklassisk økonomisk teori. Begge er derfor sentrale i min avhandling. Valg av sekundærlitteratur gjøres på grunnlag av to kriterier. For det første er sekundærlitteratur som støtter mine argumenter valgt for å vise at jeg ikke står alene om mine synspunkter. For det andre har jeg valgt sekundærlitteratur som jeg mener er de beste motkandidatene til mine posisjoner for å få til en best mulig drøftelse.

1.4. Metode

Denne avhandlingen bruker tekstanalytisk metode for å undersøke i hvilken grad og på hvilken måte menneskesyn og økonomisk teori er forbundet. Ut i fra de spørsmålene jeg stiller vil jeg gi en systematisk analyse av materialet jeg har valgt. Denne analysen har til hensikt å si noe normativt om forholdet mellom menneskesyn og økonomisk teori. Oppgaven vil derfor vekse mellom analyse og drøftelse.

1.5. Disposisjon

Jeg vil belyse menneskesyn og økonomisk teori ut fra følgende disposisjon. I kapittel 2 vil jeg først redegjøre for hva et menneskesyn er og for sammenhengen mellom menneskesyn, verdier og etikk. Dette gir oss en grunnleggende forståelse av hva et menneskesyn er. Når

dette er gjort redegjør jeg for den sammenhengen det er mellom menneskesyn og økonomisk teori i de ulike økonomiske teoritradisjonene. Vi kommer til å se at det er en ulik sammenheng i klassisk og neoklassisk økonomisk teori. Når sammenhengen er redegjort for analyserer jeg menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori slik det kommer til uttrykk hos valgte representanter og i fremstillinger av klassisk og neoklassisk økonomisk teori. I analysen av menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori gjør jeg bruk av tre parametere: rasjonalitet-irrasjonalitet, egeninteresse-altruisme og individ-kollektiv. Parameterne finnes i Svein Olaf Thorbjørnsen sin bok *Vinn eller forsvinn. Mennesket i konkurransesamfunnet*.²² De samme parameterne finnes også i Sen sin bok *On Ethics & Economics* i en mindre systematisk fremstilling. I kapittel 3 redegjør jeg for sentrale deler i et kristent menneskesyn. Dette gjør at vi har et teoriperspektiv vi kan se menneskesynet i klassisk og neoklassisk teori i forhold til. I kapittel 4 drøftes menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori i forhold til et kristent menneskesyn. Menneskesynene drøftes i forhold til de samme parameterne som jeg brukte i analysen. Sen sin kritikk av det økonomiske mennesket blir i drøftelsen tatt til inntekt og videreutviklet med kristne perspektiver. I kapittel 4 kommer jeg med noen av de innsiktene jeg mener et kristent menneskesyn kan bidra med til økonomisk teori sin forståelse av mennesket. Til slutt kommer en konklusjon i kapittel 5.

1.6. Målsetting

Jeg ønsker å undersøke hvordan og i hvilken grad menneskesyn og økonomisk teori er forbundet, både i eldre og nyere økonomisk teori. Frem til nå er ikke dette et tema jeg har sett mye belyst hos nåtidige teologer. På bakgrunn av denne målsetningen ønsker jeg å svare på tesen: *Menneskesynet som kommer frem i klassisk økonomisk teori er mer i overensstemmelse med et kristent menneskesyn enn det som kommer frem i neoklassisk økonomisk teori.*

Samtidig som jeg hevder kristen lære går jeg i dialog med sekulære tilnærminger som for eksempel Sen i boken *On Ethics & Economics*. Avhandlingen er derfor også relevant for mennesker som ikke har et kristent verdensbilde. Målet er at arbeidet kan være med å utdype forståelsen av samfunnet og det økonomiske systemet vi er en del av. Bevisstgjøringen av

---

²² Thorbjørnsen 2008: 132-133

hvilke menneskesyn som kommer til uttrykk i økonomisk teori mener jeg er viktig i denne sammenhengen.

2. Sammenhengen mellom menneskesyn og økonomisk teori

I dette kapittelet skal jeg først redegjøre for hva et menneskesyn er og så redegjøre for hvordan menneskesyn, verdier og etikk er knyttet sammen. Deretter skal jeg undersøke hva for sammenheng det er mellom menneskesyn og økonomisk teori. Etter jeg har undersøkt sammenhengen mellom menneskesyn og økonomisk teori analyserer jeg det menneskesyn som kommer til uttrykk i klassisk og neoklassisk økonomisk teori. Menneskesyn i klassisk og neoklassisk teori blir også sett i forhold til hverandre ut fra de tre parameterne: rasjonalitet-irrasjonalitet, egeninteresse-altruisme og individ-kollektiv. Underveis i kapittelet kommer oppsummeringer slik at det jeg kommer frem til blir mer oversiktlig. Det jeg kommer frem til i analysen gir oss et grunnlag for å drøfte den kristen teologiske legitimiteten menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori har.

2.1. Hva menes med menneskesyn?

Et menneskesyn prøver å besvare hvordan mennesket er.²³ Ulike menneskesyn legger ulik kunnskap til grunn. Samtidig er det noen spørsmål de ulike menneskesynene har til felles som de prøver å besvare. Det første er: Hva er den grunnleggende referansen for menneskets forståelse av seg selv? Det andre er: Hva skiller mennesket fra andre skapninger? Det tredje er: Hva gir mennesket verdi? Er det hva mennesket *er* eller hva det *gjør*? Det fjerde er: Har mennesket fri vilje?²⁴ Svarene slike spørsmål gir utgjør innholdet i ulike menneskesyn. I forbindelse med menneskesyn i økonomisk teori er også tre andre spørsmål interessante. Først: Hva er det som motiverer menneskelige handlinger? Deretter: Styres mennesket av følelser eller fornuft? Og til slutt: Er mennesket grunnleggende egoistisk eller er vi medfødt altruistiske egenskaper? Kunnskap om mennesket er viktig siden det forteller oss noe grunnleggende om hva det vil si å være et menneske.²⁵ Svarene på spørsmålene over gir grunnlag for å forklare hvorfor mennesket handler som det gjør og hvilket potensiale det har til å handle annerledes.²⁶ Menneskesynet vi har hjelper oss derfor til å forstå oss selv bedre.

---

²³ Hammerlin og Larsen 1997: 15

²⁴ Thorbjørnsen 2008: 29

²⁵ Löfstedt 2005: 176

²⁶ Hammerlin og Larsen 1997: 14

Det gir oss en plattform til å stå på og hjelper oss til å sette livet i en større sammenheng. Menneskesynet vi har kan være både identitetsbyggende og samfunnsbyggende.²⁷

I det 21ste århundre lever vi i kjølevannet av opplysningstidens opprør mot en teosentrisk forståelse av mennesket.²⁸ Det er ikke lenger en gitt forståelse av mennesket og hvordan det skal forstå seg selv.²⁹ Mennesket må derfor i større grad enn tidligere velge sin egen identitet. Det er ikke lenger enighet om når menneskelivet begynner eller slutter. Det er heller ikke enighet om hva menneskesynet skal inneholde, eller hva som er kildene til det. Biologien kan si at mennesket er et resultat av ulike mutasjoner. Psykologien kan fokusere på arv og miljøtilpasning, mens økonomer kan definere mennesket i sine modeller som nyttemaksimerere.³⁰ Beskrivelsen av et menneskesyn kan derfor variere. Til grunn for et hvert menneskesyn ligger det verdier. Dette skal vi se nærmere på i neste avsnitt.

2.2. Menneskesyn, verdier og etikk

Handlingene våre påvirkes av de verdiene vi har, og de verdiene vi har påvirker hvordan vi ser på andre mennesker, men også hvordan vi ser på naturen og miljøet rundt oss. I et kristent menneskesyn forstås mennesket som skapt av Gud. Mennesket er unikt og har den høyeste verdi i seg selv. Fordi mennesket er skapt av Gud representerer det Gud på jord.³¹ Dette får konsekvenser for etikken.³² Et kristent menneskesyn er dermed retningsgivende for etikken. På den andre siden kan et sekulært menneskesyn mene at mennesket er moralsk fordi det er den eneste måten det kan klare å samarbeide med andre mennesker på, etikken er da et samfunnsmessig produkt. Da er det andre faktorer som gir mennesket verdi. Da forklares mennesket ut fra dets felles virksomhet, samarbeid og kollektiv bestrebelse. Denne etikken er

---

²⁷ Henriksen 2005: 9

²⁸ En teosentrisk forståelse av mennesket vil si at mennesket forstod seg selv innenfor det kristne verdensbildet og i lys av det bibelske Guds-bildet. Mennesket forstod seg som heteronomt (utenfra styrt). Bibelen hadde med andre ord avgjørende betydning for hvordan livet skulle leves. Før hadde menneskets plass i verden hatt sitt utgangspunkt i Gud. Opplysningstiden løftet imidlertid mennesket opp som noe stort og verdifullt. Dette førte til at mennesket mer og mer så på seg selv som autonomt (selvbestemmende) og ikke lenger som teonomt (gudsbestemt). Mennesket er i sentrum og sin egen herre i kraft av sin fornuft og sin vitenskap. (Jacobsen 1996: 76)

²⁹ Jacobsen 1996: 76

³⁰ Jacobsen 1996: 76

³¹ Henriksen 2005: 60

³² Etikk kommer fra det greske ordet *ethikos* som er avledet av ordet *ethos* som betyr rett skikk, bruk, sedvane. Det er vanlig å forstå etikken som teorien om moralske handlinger. Moral brukes om praksis, det vil si om menneskers handlinger (for eksempel vurdering av gode og onde handlinger), og om den rette måten å tenke på. Det er vanlig å skille etikk og moral, men det finnes moralfilosofier som bruker etikk og moral synonymt. (Hammerlin og Larsen 1997: 44)

dermed noe som vokser frem i tid og rom, og gjenspeiler forholdet mellom individ og samfunn.³³

Etikk og moral er viktig for sosialkontroll, dannelse og oppdragelse.³⁴ Det er vanskelig å forestille seg et samfunn uten normer. At mennesket stiller krav til hvordan det handler er et uttrykk for at mennesket ikke lenger bare kan ses på som et naturmenneske. Vi har bevissthet om egne handlinger og konsekvensene av dem. I forlengelsen av dette kan vi spørre: Ligger etikken til grunn for menneskesynet, eller er det menneskesynet som er grunnlaget for etikken?³⁵ Dette spørsmålet er viktig i diskusjonen om hvorfor mennesket handler moralsk. Spørsmålet om hva som bestemmer etikken gjør at forholdet mellom individ og samfunn blir sentralt. Om etikk blir en privatsak kan en risikere at en glemmer det kollektive perspektivet. Det kan føre til at etikken kobles fra det samfunnet en lever i. Om etikken kobles fra samfunnet vil det være vanskelig å utøve sosial kontroll fordi det ikke vil være noen normer som sier hva som er riktig eller galt, godt eller ondt. Å skille etikk fra samfunn er derfor ikke mulig.³⁶ Like lite som vi kan bestemme oss for å leve uten sosial kontakt (for eksempel ved fødsel), like lite kan vi bestemme oss for å være moralsk eller ikke. Mennesket er et sosialt vesen og lever i et uunngåelig avhengighetsforhold til hverandre. Samtidig vil diskusjonen om hvorfor etikk og moral oppstår fortsette. Ulike tradisjoner begrunner dette ulikt ut i fra hvordan de forstår mennesket. Det at mennesket handler moralsk er imidlertid en realitet, det er årsaken til hvorfor teoriene er uenige om.

2.3. Teorier om sammenhengen mellom menneskesyn og økonomisk teori

I det foregående har vi sett på hva et menneskesyn er og hvordan menneskesyn og verdier påvirker hverandre. I denne delen skal vi svare på avhandlingens første underproblemstilling: Hva for sammenheng er det mellom menneskesyn og økonomisk teori? Vi kommer til å se at det er to tradisjoner som begge har en sammenheng, men som vektlegger sammenhengen på ulik måte.

---

³³ Hammerlin og Larsen 1997: 44

³⁴ Hammerlin og Larsen 1997: 43

³⁵ Hammerlin og Larsen 1997: 43

³⁶ Henriksen og Heiene 1998: 24; Hammerlin og Larsen 1997: 48

2.3.1. Sammenheng mellom menneskesyn og klassisk økonomisk teori

Nobelprisvinner Amartya Sen skrev boken *On Ethics & Economics* og mener det er en sammenheng mellom menneskesyn og økonomisk teori i klassisk økonomisk teori.³⁷ Han hevder at den neoklassisk forståelsen av det økonomiske mennesket er for smal. Dette mener Sen er negativt for økonomien fordi det blir vanskelig å forutsi hvordan mennesket handler. Sentral i klassisk teori sin utvikling var Adam Smith (1723-1790). Han oppfattet mennesket som hovedsakelig styrt av sine medfødte egenskaper.³⁸ Vi kan spekulere i tanken om det er arv eller miljø som påvirker oss mest, blir vi medfødt egenskaper eller utvikles egenskapene vi har? I hovedsak mente Smith at vi hadde medfødte egenskaper. Mennesker var derfor ganske like fra fødselen av.³⁹ Mennesket ses også på som egoistisk i klassisk økonomisk teori, og selv om det finnes unntak så strever mennesket etter å forbedre sin egen posisjon. Beskrivelsen av mennesket stopper ikke der, Smith skriver også om sympati og menneskets moralske overveielser.⁴⁰ Det er derfor ulike sider i mennesket som kommer frem hos Smith. Mennesket motiveres ikke bare av sin egeninteresse, men blir påvirket fra ulike områder ifølge Smith.⁴¹ Egeninteressen forstås derfor i et bredt perspektiv. Dette betyr at det ser ut til at det er en balanse mellom selviske og sympatiske sider i menneskesynet hos Smith.⁴² Istedenfor å bare tenke på egeninteressen som ren egoisme ses den i sammenheng med altruistiske og moralske sider i mennesket. Menneskets moralske sider, det vil si evnen til å vite hva som er rett og galt oppstår ifølge Smith ved spontane sanser og følelser.⁴³ Mennesket forstås ikke bare ut fra et snevert egeninteresse perspektiv. Det forstås heller ikke bare ut fra dets økonomiske sider, eller dets økonomiske muligheter. Smith erkjenner at egeninteresse er noe som motiverer mennesket, den er viktig for økonomisk virksomhet, men menneskets vesen prøves å bli forstått mer helhetlig, ikke bare innenfor sine økonomiske muligheter. Poenget er at menneskesyn og økonomisk teori henger sammen i klassisk økonomisk teori. Selv om det ikke fremstilles et eksplisitt menneskesyn hos Smith mener Sen neoklassisk økonomisk teori kan lære av klassisk økonomisk teori. Den er mer nyansert (særlig om vi

---

³⁷ Sen 1987: 28

³⁸ Syll 2002: 92

³⁹ Thorbjørnsen 2008: 103

⁴⁰ For eksempel viser innledningen til *The Theory of Moral Sentiments* det. Der står det: "How selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles in his nature, which interest him in the fortune of others, and render their happiness necessary to him, though he derives nothing from it, except the pleasure of seeing it." (Smith 2000 (1759): 3

⁴¹ Sen 1987: 23-24

⁴² Thorbjørnsen 2008: 104

⁴³ Smith 2000 (1759): 469-470

legger Smith sin forståelse av mennesket i *The Theory of Moral Sentiments* til grunn) og kan hjelpe oss til å gi en mer nøyaktig beskrivelse av hvordan mennesket handler.

2.3.2. Sammenheng mellom menneskesyn og neoklassisk økonomisk teori

Klassisk økonomiske tenkere hadde først og fremst analysert økonomien fra et makroperspektiv. Neoklassiske tenkere introduserte et mikroperspektiv. Utfra en analyse av noen individers handlinger og preferanser forsøkte en å forstå hva som skjedde på et makro nivå.⁴⁴ Neoklassisk økonomisk teori hevder ikke at målrettet eller instrumentell rasjonalitet er den eneste karakteristikk ved menneskets handling. Menneskets rasjonalitet blir vektlagt forskjellig blant neoklassiske tenkere.⁴⁵ Neoklassiske teorier aksepterer mennesket som moralsk, det vil si som en skapning som kan skille rett fra galt. Mennesket forstås også ut fra mer enn bare sin egeninteresse.⁴⁶ I neoklassisk økonomisk teori er imidlertid poenget at menneskets moral ikke har noen økonomisk betydning. Økonomiens mål er å studere prosessene hvor mennesket prøver å realisere sine mål (ønske om fortjeneste eller profitt på investert kapital), men ikke målene som sådan.⁴⁷ Målene er noe neoklassisk teori mer eller mindre tar for gitt.⁴⁸ I en slik forståelse tenker en at moralske posisjoner kan påvirke våre handlinger, men de muliggjør dem ikke. Og siden neoklassisk økonomisk teori studerer hvordan vi som målrettede mennesker muliggjør våre mål, så har ikke en betraktning av menneskets moralske karakter noen plass i en økonomisk undersøkelse.⁴⁹ Neoklassisk økonomisk teori fokuserer på hvordan mennesket gjennom visse midler, kan nå visse mål, menneskets moralske karakter i seg selv er utenfor teoriens område.

På dette grunnlaget er homo economicus, det økonomiske mennesket, en misvisende beskrivelse av mennesket. Det ligger ikke et eksplisitt menneskesyn bak tanken om det økonomiske mennesket. For det økonomiske mennesket som vi finner i neoklassisk økonomisk teori er ikke en type eller beskrivelse av menneskets natur, men heller en

---

⁴⁴ Syll 2002: 189

⁴⁵ Den liberale økonomen Ludwig von Mises (1881-1973) regnes som en av de fremste representantene innen den nyøsterrikske økonomiske teori tradisjon og hevder i sitt verk *Human Action* at all menneskelig handling er målrettet og rasjonell. (Mises, vol 1, 2007 (1949): 11 og 19)

⁴⁶ Wilson og Dixon 2012: 1

⁴⁷ Wilson og Dixon 2012: 2

⁴⁸ Thorbjørnsen 2008: 189

⁴⁹ Wilson og Dixon 2012: 2

abstraksjon av mennesket.⁵⁰ Det vil si: Neoklassisk økonomisk teori beskriver mennesket i forhold til sine økonomiske sider/muligheter.⁵¹ De som prøver å kritisere neoklassisk økonomisk teori for å anta at mennesket har en umoralsk karakter er på feilspor fordi de studerer noe teorien egentlig ikke svarer på.⁵² Neoklassisk teori gir mer eksakt en modell av mennesket, ikke et menneskesyn.⁵³ Samtidig hevdes det blant neoklassiske økonomer at det er en sammenheng mellom modellen og hvordan mennesket handler.⁵⁴ Vekten på rasjonalitet, individualitet og egeninteresse gir et bilde av hvilke forutsetninger som er viktig for økonomiske aktører.⁵⁵ Faktisk handler mennesket generelt i overenstemmelse med det ”menneskesyn” som fremstilles hevdes det.⁵⁶ Forståelsen av hvem mennesket er, er derfor av betydning i neoklassisk økonomisk teori. Samtidig er det menneskets økonomiske sider som trekkes frem, ikke en bred forståelse av menneskets natur. Kritikere av neoklassisk økonomisk teori har en tendens til å diskutere synet på mennesket i neoklassisk økonomisk teori som om den var et speilbilde av et ekte menneskesyn. Det kan derfor oppstå dissonans i forholdet mellom neoklassiske teoretikere og deres kritikere i forholdt til hvordan de tolker forståelsen av mennesket og dets forbindelse til virkeligheten.⁵⁷ I en neoklassisk forståelse er det et skille mellom menneskesyn og økonomisk teori som kritikere ikke alltid får med seg. Ikke fordi mennesket antas å være umoralsk, men fordi teorien er opptatt av midler og mål, ikke menneskers motiv. En neoklassisk forståelse av mennesket holder mål så lenge en går med på at moral kan påvirke våre handlinger, men ikke muliggjøre dem.⁵⁸ Spørsmålet er om denne antagelsen stemmer.

2.3.3. Oppsummering

Jeg har sett på sammenhengen mellom menneskesyn og økonomisk teori. Både klassisk og neoklassisk økonomisk teori har en sammenheng mellom menneskesyn og økonomisk teori, men på ulik måte og med ulikt innhold. Klassisk økonomisk teori fokuserer på å beskrive

---

⁵⁰ Daly og Cobb 1991 (1989): 104

⁵¹ Wilson og Dixon 2012: 2

⁵² Wilson og Dixon 2012: 2

⁵³ Denne slutningen kommer Malin Löfstedt frem til i sin doktoravhandling *Modell, Människa eller Människosyn? En Analyse av kritiska perspektiv på bilden av människan i neoklassisk ekonomisk teori*. (Löfstedt 2005: 181)

⁵⁴ Löfstedt 2005: 181

⁵⁵ Thorbjørnsen 2008: 132

⁵⁶ Löfstedt 2005: 181

⁵⁷ Löfstedt 2005: 181

⁵⁸ Wilson og Dixon 2012: 2

menneskets natur i et bredt perspektiv med blant annet egeninteresse, sympati og medfølelse som viktige sider. Neoklassisk økonomisk teori beskriver mennesket ut fra et smalere perspektiv og er opptatt av menneskets økonomiske sider, ikke menneskets motiver. I neoklassisk teori løftes rasjonalitet, individualitet og egeninteresse frem som viktige sider ved mennesket og som viktige forutsetninger for å lykkes som økonomiske aktører. Den brede forståelsen av menneskets natur i klassisk teori er grunnen til at Sen mener det er en sammenheng mellom menneskesyn og klassisk økonomisk teori. Menneskesynet i neoklassisk teori kan beskrives mer som en modell eller abstraksjon av mennesket siden det først og fremst beskriver mennesket i forhold til sin økonomiske sider. Vi går nå over til en nærmere analyse av menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori.

2.4. Menneskesyn i økonomisk teori

Verken klassisk eller neoklassisk økonomisk teori kommer med et eksplisitt menneskesyn, samtidig går det an å analysere det menneskesyn som avspeiles ved å se på karakteristiske sider ved teoriene. Den ulike forståelsen av sammenhengen mellom menneskesyn og økonomisk teori innenfor klassisk og neoklassisk teori er vi klar over når vi nå går over til å svare på avhandlingens andre underproblemstilling: Hvilken forståelse har en av mennesket innen klassisk og neoklassisk økonomisk teori? Jeg fremstiller økonomisk teori i et historisk perspektiv, først klassisk og så neoklassisk teori. Adam Smith brukes som representant for klassisk teori og William Stanley Jevons (1835-1882), Ludwig von Mises (1881-1973), Friedrich Hayek (1899-1992) og Milton Friedman (1912-2006) brukes som representanter for neoklassisk teori. Grunnen til at fokuset er på representanter innen disse to tradisjonene er fordi de to tradisjonene i dag spiller en avgjørende rolle i dagens globaliserte samfunn.⁵⁹ Til grunn for å analysere menneskesyn innen økonomisk teori gjør jeg bruk av tre parametere: rasjonalitet-irrasjonalitet, egeninteresse-altruisme og individ-kollektiv.⁶⁰ Klassisk og neoklassisk teori forholder seg ulikt til disse menneskelige kategoriene og parameterne vil bli gjennomgått etter at de økonomisk teoriene er fremstilt. Parameterne gjør at vi på en systematisk måte kan måle menneskesynet som kommer til uttrykk i de ulike teoriene opp mot hverandre.

---

⁵⁹ Thorbjørnsen 2008: 102

⁶⁰ Thorbjørnsen 2008: 132-133

2.4.1. Menneskesyn i klassisk økonomisk teori

Adam Smith var den mest sentrale samfunnstenkeren bak den økonomiske liberalismen som utviklet seg på 1700 tallet. For å forstå Smith sin teori må vi se den i sammenheng med merkantilismen (av fransk, mercantile, handel-, kjøpmann-) som hadde vært den dominerende økonomiske politikken i Europa fra cirka 1600-1750, særlig i England og Frankrike.⁶¹ I denne perioden var beskyttelsen av økonomien viktig. Dette skjedde med blant annet monopoler og privilegier. På 1700 tallet så samfunnstenkere at merkantilismen stengte handelsveier og forhindret samfunnsvekst og verdiskapning. Blant samfunnstenkerne var Smith. Sentralt i kritikken var at staten skulle holde seg unna handel og økonomi og overlate det til mennesket alene. Slik kunne en likevektstilstand oppnås.⁶² For det var bedre å stole på private interesser enn tvang utenfra.⁶³ Det var i denne konteksten konkurransetanken til Smith fikk sitt gjennombrudd.

2.4.1.1. Forståelsen av egeninteresse hos Smith

Et sentralt poeng i konkurransetanken var egoisme og egeninteresse som Smith så på som drivkreftene bak økonomisk virksomhet.⁶⁴ Når mennesker motiveres av sin egeninteresse innen handel for personlig fortjeneste er det til det beste for samfunnet.⁶⁵ Smith skriver i *Wealth of Nations*:

---

⁶¹ Wallerstein 2011: 90

⁶² Økonomisk likevekt er en tilstand der de økonomiske drivkreftene tilbud og etterspørsel er i balanse. I en tilstand der tilbud korresponderer med etterspørsel, vil markedsprisen nærme seg den naturlige prisen. Denne prisen er den prisen som alle varers priser graviterer mot. Det sørger konkurranse i et marked uten statlig reguleringer for. Gravitasjonspunktet er i senere markedsøkonomisk teori blitt kalt for konkurransemessig likevekt (Thorbjørnsen 2008: 107)

⁶³ I denne perioden ble begrepet laissez fair introdusert som betyr: la være i fred. Men det har aldri eksistert en økonomi som har klart å vært helt fri fra staten. Adam Smith som i stor grad aksepterte laissez fair prinsippet, så også behovet for at staten kunne handle i økonomien. (Rich 2006: 352)

⁶⁴ Det finnes en ambivalens i forståelsen av egeninteresse fordi den kan forstås som noe positivt og som noe negativt. Positivt kan den forstås som selvrealisering, ambisjon og sunn egenkjærlighet (noen ganger kalt egoitet). Negativt kan den forstås som egoisme, grådighet og selviskhet. I denne avhandlingen heller forståelsen av egeninteressen i negativ retning. Egeninteresse forstått som personlige egenskaper som selvrealisering og sunn egenkjærlighet har ikke det samme potensial i økonomisk konkurranse som en mer materialistisk forstått egeninteresse har. Det dreier seg hovedsakelig om å få ting og materielle verdier, ikke utvikle seg som menneske. (Thorbjørnsen 2008: 205-206)

⁶⁵ Thorbjørnsen 2008: 103

By pursuing his own interest he frequently promotes that of the society more effectually than when he really intends to promote it. I have never known much good done by those who affected to trade for the public good.⁶⁶

Egeninteressen ser Smith på som en positiv drivkraft i det økonomiske systemet. Samtidig tok Smith avstand fra Thomas Hobbes (1588-1679) sin kontraktsteori som var vanlig i Smith sin samtid. Mennesket hadde ifølge Smith ikke valgt å innordne seg i en samfunnsrelasjon, slik Hobbes tenker.⁶⁷ Det menneskelige samfunn hadde ifølge Smith alltid levd i samfunnsmessige relasjoner. Samfunn var derfor en naturlig del av mennesket, noe den alltid hadde levd i. Først i jegersamfunn, så i hyrdesamfunn, deretter i jordbrukssamfunn og til slutt i handelssamfunn.⁶⁸ Om mennesket alltid hadde levd i samfunnsmessige relasjoner eller ikke er uviktig i Hobbes sin forståelse, poenget er at mennesket, i sin naturtilstand, ikke har mulighet til å leve i samfunn. Samfunn oppstår ifølge Hobbes som en konsekvens fordi mennesket ser det på som sin eneste mulighet for at egeninteressen kan bli beskyttet. Det er kun fornuften alene som leder mennesket til å se at det trenger samfunnet for å overleve.⁶⁹ Fornuften er dermed både den som skyver mennesket fra hverandre og den som sørger for samarbeid.⁷⁰ Fra et økonomisk perspektiv er det ikke noe godt i en slik løsning mener Smith, den gjør samfunnet kun til det beste av to onder. Smith mente at en liberal økonomisk orden var det eneste som kunne bidra til det gode istedenfor det beste av to onder. Med Smith ble derfor mennesket forstått på en ny måte. Dette ble sett på som nødvendig, i det minste for å få til en bærekraftig økonomisk utvikling.⁷¹ Hvordan samfunnet utviklet seg får dermed en ny forståelse med Smith fordi han presenterer en mer helhetlig forståelse av mennesket og hvordan det handler.⁷² Som vi ser i sitatet over så forstår Smith egeninteressen som selve drivkraften bak økonomisk virksomhet. Grunnen til dette er at muligheten til fortjeneste (profitt) gir egeninteressen en betydelig tilfredsstillelse.⁷³ Her kommer et annet kjent sitat av Smith fra:

---

⁶⁶ Smith 1998 (1776): 292

⁶⁷ Smith 1998 (1776): 467-468

⁶⁸ Thorbjørnsen 2008: 103

⁶⁹ Wilson og Dixon 2012: 48

⁷⁰ I Hobbes bok *Leviathan* er det fornuften alene som får mennesker til å samarbeide, men samtidig er det fornuften som forteller mennesker at samarbeidet skjer for å beskytte egne interesser. Dermed er fornuften noe som både tiltrekker og frastøter. (Wilson og Dixon 2012: 48)

⁷¹ Wilson og Dixon 2012: 49

⁷² Wilson og Dixon 2012: 51

⁷³ Thorbjørnsen 2008: 104

It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker, that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves, not to their humanity but to their self-love, and never talk to them of our own necessities but of their advantages.⁷⁴

Smith gjør oss i dette sitatet oppmerksom på at når vi henvender oss til mennesker vi trenger hjelp av så henvender vi oss til deres egenkjærlighet. Vi sier ikke ”du er snill om du gjør dette” men sier, ”dette kommer du godt ut av”. Egeninteressen er en del av mennesket, og på en effektiv måte sørger egeninteressen samtidig for å øke samfunnets goder. For eksempel forventer ikke mennesker å kjøpe fisk av en fisker på grunn av hans velvilje. Det er fiskerens egne interesser (hans behov for å jobbe for å tjene penger til mat) som gjør at vi får fisk. Samtidig gagnar fiskerens egne interesser samfunnet selv om det ikke er intensjonen til fiskeren. Her kommer tanken om den usynlige hånd inn.

2.4.1.2. Den usynlige hånd

Som vi så i forrige avsnitt blir egeninteressen hos Smith sett på som en drivkraft som kan tjene hele samfunnet. Det er i denne sammenheng Smith ser for seg den usynlige hånden. Spørsmålet er: Hvordan kan vi organisere samfunnet slik at vi får brukt de materielle ressursene vi har på best mulig måte? Svaret hos Smith ligger i at vi må utnytte muligheten som ligger i spesialisering og handel.⁷⁵ I et samfunn der økonomien preges av spesialisering og handel blir små individuelle valg deler av et stort nettverk. Det som er viktig er å klare å organisere et mangfold av individer som har ulike interesser, evner og ressurser. Smith mente et system med private eiendomsretter, fri handel og fri prisdannelse var et mulig svar for å løse det økonomiske organisasjonsproblemet.⁷⁶ Ved at ulike aktører i markedet motiveres av sine egne interesser (innenfor dette systemet) vil det resultere i en økning av samfunnets totale velferd. Alle kunne øke sin velstand fordi egeninteressen tjente til fellesskapets beste.⁷⁷ Det økonomiske liv skulle være selvregulerende. Regulering ville skade både arbeidere, konsumenter og statens mulighet for å bygge opp sin rikdom. Samfunnet skulle med dette systemet bli styrt av den usynlige hånd. Første gang Smith nevner den usynlige hånd er i

---

⁷⁴ Smith 1998 (1776): 22

⁷⁵ Torsvik 2003: 79

⁷⁶ Torsvik 2003: 79

⁷⁷ Thorbjørnsen 2008: 109

boken *Wealth of Nations*. Det sitatet så vi over under avsnittet om egeninteressen. Andre gang Smith nevner den usynlige hånd er i *The Theory of Moral Sentiments*, der skriver han.

They (the rich) are led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessaries of life which would have been made had the earth been divided into equal portions among all its inhabitants; and thus without intending it, without knowing it, advance the interest of the society, and afford means to the multiplication of the species.⁷⁸

Den usynlige hånden tjener fellesskapet og deler upartisk og rettferdig. Samtidig sørger den for at økonomiske ressurser blir effektivt utnyttet. Dette skjer som en ”usynlig” konsekvens når mennesket handler etter egne interesser.⁷⁹ Dette er en mer effektiv måte å øke samfunnets velferd på enn ved statlig regulering mente Smith. Her ser vi et opprør mot merkantilismen som i Smith sin tid regulerte handelen for å promotere likevekt. Smith mener et fritt marked er bedre i stand til å skape likevekt og økonomisk utvikling enn det statlige reguleringer er i stand til. Dette betyr ikke at en ignorerte de negative konsekvensene av økonomisk vekst, som for eksempel fattigdom og sosial ulikhet, men en trodde ikke at løsningen på disse problemene var statlig regulering.⁸⁰ Samtidig er ikke Smith fremmed for at staten i noen tilfeller kunne gripe inn i økonomien med en synlig hånd. Styring skulle i så fall være for å beskytte samfunnet og mennesket. Smith mente det fantes sider ved handelen som ikke var i samfunnets interesser, reguleringer kunne derfor i noen tilfeller være nødvendig.⁸¹

2.4.1.3. Forståelsen av menneskets sympati og moralske erkjennelse hos Smith

For å få et godt bildet av hvordan Smith forstår mennesket må en supplere med det som kommer frem i hans andre bok *The Theory of Moral Sentiments*. I boken *The Theory of Moral Sentiments* finner jeg en mer nyansert forståelse egeninteressen. Innledningskapitlet til boken viser dette. Der står det:

---

⁷⁸ Smith 2000 (1759): 264f

⁷⁹ Usynlig settes i anførselstegn fordi velferdsforbedringen egentlig ikke er usynlig. At samfunnets velferd øker når mennesker motiveres av egeninteressen er en synlig realitet. Men velferdsøkningen er en konsekvens og ikke en målrettet strategi fra økonomiske aktører sin side. Derfor kalles den usynlig.

⁸⁰ Löfstedt 2005: 55

⁸¹ Thorbjørnsen 2008: 109

How selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles in his nature, which interest him in the fortune of others, and render their happiness necessary to him, though he derives nothing from it, except the pleasure of seeing it.⁸²

Selv om Smith ser på egeninteressen som drivkraften i det økonomiske liv presenteres den ikke alene som drivkraft i mennesket. Smith mener egeninteressen opererer side om side med sympatiske sider i mennesket. Sympati forstås da som en iboende karakteristikk eller evne, og er en før-reflekterende forventning i mennesket.⁸³ Det er altså ikke en av flere holdninger mennesket har i sin relasjon til andre. Sympati er en del av hvordan mennesket er satt sammen, og sier noe om forholdene som ligger til grunn for all menneskelig handling.⁸⁴ For å klare å sympatisere mener Smith at en må ha en gjensidig følelse, bokstavelig talt, en følelse som er gjensidig med en annen persons følelse. Og en annen persons følelse inne i meg danner det Smith kaller en ”upartisk tilskuer” eller ”samvittigheten i brystet”.⁸⁵ Denne er ikke det samme som den andres følelse (siden den ikke kan være identisk i meg), det er heller ikke en følelse jeg har, for den er alltid partisk. Det er mer et tredje-persons perspektiv i mennesket.⁸⁶ Poenget til Smith er å si at denne ”upartiske tilskueren” eller ”samvittigheten i brystet”, er den som danner normene vi lever etter, og vi lever etter de, fordi de ifølge Smith fremtrer som en samvittighet i brystet.⁸⁷ Dette gir oss innsikt til å forstå hvordan Smith ser på samfunnet. Samfunnet oppstår ikke på grunn av valg i mennesket slik Hobbes tenkte. Som vi så tidligere mente Smith at mennesket alltid hadde levd i samfunnsmessige relasjoner. Dette kan mennesket fordi det har en naturlig evne til sympati og et ønske om å leve i samfunn. Smith skriver i *The Theory of Moral Sentiments*:

Man, it has been said, has a natural love for society, and desires that the union of mankind should be preserved for its own sake, and though he himself was to derive no benefit from it.⁸⁸

---

⁸² Smith 2000 (1759): 3

⁸³ Wilson og Dixon 2012: 53

⁸⁴ Wilson og Dixon 2012: 53

⁸⁵ Smith 2000 (1759): 127 (samvittighet i brystet) og 150 (upartisk tilskuer)

⁸⁶ Wilson og Dixon 2012: 56

⁸⁷ Wilson og Dixon 2012: 55

⁸⁸ Smith 2000 (1759): 127

Mennesket har et naturlig ønske om å ville leve i samfunn, og det er sympatien mener Smith, som trekker mennesker sammen. De sympatiske sidene er likevel ikke dominerende, men det ser ut til at Smith mener at sympatifølelsen kan ha en justerende funksjon på egeninteressen.⁸⁹ Smith avviser dermed tanken om at menneske er gjennomgående egoistisk slik Hobbes tenkte at mennesket var.⁹⁰ Han avviste også tanken som var vanlig i hans samtid om at samfunnet var et bi-produkt av egoismen.⁹¹ Forholdet mellom egeninteresse og sympati mente Smith var konfliktfylt. Med det mente han at mennesker strever mellom konflikter som oppstår i kroppen mellom det som tjener egeninteressen og det som tjener samfunnet. I det konfliktfylte mennesket er det sympati som bidrar til å skape glede, enten for andre mennesker eller samfunnet. Sympatien har også den evnen at den påvirker mennesket mot det som tjener samfunnet. Og sympati skriver Smith: ”cannot in any sense, be regarded as a selfish principle”.⁹²

Når det kommer til menneskets moralske erkjennelse mener Smith at den ikke er grunnet i fornuft, men i spontane sanser og følelser.⁹³ Fornuften kan være kilden til generelle moralske regler for rett og galt, og disse reglene for rett og galt regulerer menneskelig handling, men det er absurd, skriver Smith, å tro at det er fra fornuften vår første moralske erkjennelse av rett og galt kommer fra.⁹⁴ Moral kan ifølge Smith ikke være fornuftens objekt, men må ha det første opphavet i spontane sanser og følelser.⁹⁵ Den første erkjennelsen av rett å galt oppstår derfor ifølge Smith ikke i et valg etter fødsel, men er en medfødt evne.⁹⁶ Denne forståelsen står i motsetning til Hobbes. For hos Hobbes finnes det ikke et naturlig skille mellom rett og galt. Moral oppstår, ifølge Hobbes, som en konsekvens for overlevelse og er ikke en del av menneskets natur slik Smith tenkte.⁹⁷

---

⁸⁹ Forman-Brazilai 2010: 56

⁹⁰ Hobbes 1998 (1651): 83

⁹¹ Forman-Brazilai 2010: 56

⁹² Smith 2000 (1759): 465

⁹³ Smith 2000 (1759): 470

⁹⁴ Smith 2000 (1759): 470

⁹⁵ Smith følger på dette området David Hume (1711-1776) når han sporer menneskets moralske erkjennelser i spontane sanser og følelser. Hume skriver dette i boken *A Treatise Of Human Nature* 1978 (1739-40): 271

⁹⁶ Wilson og Dixon 2012: 56

⁹⁷ Smith 2000 (1759): 467-468

2.4.1.4. Oppsummering

Jeg har nå analysert ulike sider ved menneskesynet som kommer til uttrykk i Smith sine teorier. Menneskesynet til Smith henger sammen med hvordan han ser på samfunnet. Hadde vi latt være å se på hvordan han ser på samfunnet kunne vi ikke forstått hvordan han ser på mennesket. Analysen viste at Smith sin liberalistiske teori var i kontrast til deler av Hobbes sin teori om samfunnsdannelse. Siden Smith forholder seg til Hobbes i *The Theory of Moral Sentiments* var det nødvendig å forholde seg til Hobbes også i fremstillingen av Smith. I Smith sin økonomiske teori er for det første egeninteressen sentral. Dette ser han på som motivasjonen bak økonomisk virksomhet. For det andre er tanken om den usynlige hånd sentral. Når mennesket motiveres av sin egeninteresse sørger den usynlige hånd automatisk for samfunnets velferd. Derfor er heller ikke reguleringer nødvendig. For det tredje viste analysen i forlengelsen av dette at frihet i markedet er sentralt hos Smith. Samtidig er han ikke fremmed for at staten i noen tilfeller kan gripe inn med en synlig hånd. Dette er i så fall for å beskytte samfunnet og mennesket. I Smith sin økonomiske teori er egeninteressen, frihet i markedet og den usynlige hånden hovedkomponenter.⁹⁸ Det er dette bilde vi får av det økonomiske mennesket i Smith sin bok *Wealth of Nations*. For det fjerde viste analysen til slutt at Smith sin forståelse av mennesket må suppleres med det som kommer frem i *The Theory of Moral Sentiments*. Her fremstilles mennesket med sympati og evne til moralsk erkjennelse. Dette gir meg et bildet av at det er en balanse mellom det selviske (egeninteressen) og det sympatiske i Smith sin forståelse av mennesket. Jeg skal nå gå over til å analysere menneskesynet i neoklassisk økonomisk teori.

2.4.2. Menneskesyn i neoklassisk økonomisk teori

Det som etter hvert ble kalt neoklassisk økonomisk teori utviklet seg på siste halvdel av det 19ende århundre (rundt 1870). Endringen av navn speiler et skifte innen økonomisk teori i både dens innhold og karakter.⁹⁹ Mens klassisk økonomisk teori hadde vært opptatt av fordeling og vekst på lang sikt, var den nye teoriens representanter mer opptatt av å analysere pristeori som skapte en optimal og effektiv resursfordeling på kort sikt.¹⁰⁰ Det grunnleggende

---

⁹⁸ Thorbjørnsen 2008: 109

⁹⁹ Jevons 1970 (1871)., Introduksjon til *The Theory Of Political Economy*, av R. D. Collison Black, 8

¹⁰⁰ Syll 2002: 189

spørsmålet som neoklassiske tenkere stilte seg var: Gitt en økonomi, med et gitt antall mennesker med gitte preferanser, ressurser og teknikker, hvordan kan disse ressursene bli allokert på best mulig måte gjennom et markedssystem for å maksimere konsumentenes interesser?¹⁰¹ For å svare på dette spørsmålet var det nødvendig å vise hvordan mennesker og produsenter handlet. Dette førte videre til utviklingen av et mikroperspektiv om det økonomiske mennesket.¹⁰² Klassisk økonomisk teori hadde først og fremst analysert økonomien fra et makroperspektiv. Neoklassikerne introduserte så et mikroperspektiv der en ut fra en analyse av noen menneskers handlinger og preferanser prøvde å forstå hva som skjedde i den store samfunnsøkonomien.¹⁰³ Skifte var fra det som har blitt kalt ”grunnleggende dynamikk” i økonomisk vekst til ”presis statistikk” av den optimale allokeringen av gitte ressurser. Med et skifte i innhold kom også et skifte i metode.¹⁰⁴ Målet for de neoklassiske tenkerne var objektivitet og forbildet var naturvitenskapen. Statistikk og matematiske modeller ble introdusert og ble forsvart med at selv om det var hypotetiske antagelser som ble gjort om mennesket (for eksempel at det handler for å maksimere sin egeninteresse), så kunne antagelsene fungere som viktige steg mot mer fullkomne modeller.¹⁰⁵

I gjennomgangen under trekker jeg frem sentrale teorier og kjennetegn i neoklassisk økonomisk teori. Vi ser også på hvilke antagelser som gjøres om mennesket som økonomisk aktør. Antagelsene om det økonomiske mennesket var et mikroperspektiv som ble utviklet av neoklassiske økonomer. Før vi går nærmere inn på antagelsene skal jeg kort redegjøre for hva vi mener med det økonomiske mennesket.

2.4.2.1. Det økonomiske mennesket

Om vi kan si at Smith er nasjonaløkonomiens far så kan vi kalle John Stuart Mill (1806-1873) for det økonomiske menneskets far.¹⁰⁶ Selv om ikke uttrykket det økonomiske mennesket (homo economicus) kan spores tilbake til Mill, var det han som skapte tanken om det økonomiske mennesket som en analytisk kategori. Dette ble så senere tatt opp i neoklassisk

---

¹⁰¹ Jevons 1970 (1871): 254

¹⁰² Jevons 1970 (1871)., Introduksjon til *The Theory Of Political Economy*, av R. D. Collison Black, 9

¹⁰³ Syll 2002: 189

¹⁰⁴ Jevons 1970 (1871)., Introduksjon til *The Theory Of Political Economy*, av R. D. Collison Black, 9

¹⁰⁵ Syll 2002: 190

¹⁰⁶ Löfstedt 2005: 58

tenkning. Mill brukte i sin analyse et hypotetisk subjekt og på grunn av subjektets smale motiver egnet det seg for analytiske formål.¹⁰⁷ I boken *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy* skriver Mill:

Political economy does not treat the whole of man's nature as modified by the social state, nor of the whole conduct of man in society. It is concerned with him solely as a being who desires to possess wealth, and who is capable of judging the comparative efficacy of means for obtaining that end.¹⁰⁸

Mill skriver at politisk økonomi ikke er opptatt av hele mennesket, men om mennesket og dets ønske om å øke sin velstand, og midlene mennesket bruker for å nå dette målet. Innenfor neoklassisk økonomisk teori er det økonomiske mennesket, som først ble beskrevet som en analytisk kategori hos Mill blitt videreutviklet. Det økonomiske menneske begjærte rikdom, og kunne vurdere effektiviteten av ulike midler for å nå denne rikdommen.¹⁰⁹ Det antas å være rasjonelt og egeninteresse fokusert. Det økonomiske menneske prøver å maksimere nytte som en konsument og økonomisk profitt som en produsent.¹¹⁰ Med dette forstår en ikke bare at mennesket søker å oppnå mest mulig nytte, enten som konsumenter eller produsenter, men også at mennesket bør streve etter det, fordi det er økonomisk rasjonelt.¹¹¹ Det er imidlertid sider ved mennesket som ikke tas med. For eksempel menneskers omsorg for andre menneskers tilfredsstillelse eller lidelser som ikke uttrykker seg som markedsaktivitet.¹¹² Derfor er det forskjell på mennesker og modellen av mennesket som fremstilles. Dette så vi også Mill gav uttrykk for i sitatet over. Samtidig blir antagelsen om mennesket fremstilt som viktige sider ved mennesket i neoklassisk økonomisk teori.¹¹³

Sentrale teorier og antagelser om mennesket er viktige ting å kartlegge for finne menneskesynet som kommer til uttrykk. Det første jeg skal redegjøre for er hvordan menneskers valg blir systematisert i en preferanseteori. Preferanseteorien kommer først siden avsnittene etterpå bygger på denne teorien. Siden økonomiske valg gjøres av mennesker, er

---

¹⁰⁷ Thorbjørnsen 2008: 110

¹⁰⁸ Mill 2011 (1844): 115

¹⁰⁹ Thorbjørnsen 2008: 110

¹¹⁰ Rich 2006: 22

¹¹¹ Rich 2006: 22

¹¹² Daly og Cobb 1991 (1989): 105

¹¹³ Löfstedt 2005: 181

hvordan mennesker handler sentralt i neoklassisk teori.¹¹⁴ Jeg viser til fire økonomer, William Stanley Jevons, Ludvig von Mises, Friedrich Hayek og Milton Friedman.¹¹⁵

2.4.2.2. Mennesket har preferanser

Ulike ting som en person ønsker å gjøre, har ulik verdi for vedkommende og kan rangeres. For at mennesket skal gjøre økonomiske valg er det en forutsetning at en har behov eller ønsker. Innenfor den økonomiske vitenskapen kaller en disse ønskene for preferanser.¹¹⁶ At mennesket har en preferanse innebærer at mennesket har en oppfatning om at en vare er bedre eller mer nyttig enn et annet alternativ. For å kunne rangere de ulike preferansene settes de ulike preferansene inn i en preferanseordning. La oss si at vi har to grupper med varer, en gruppe vi kaller vare *a* og gruppe vi kaller vare *b*. Om vi kan observere at vare *a* blir valgt fremfor vare *b* så sier preferanseteorien at *a* er mest foretrukket. Alle varer som det antas at mennesker foretrekker, går inn i samme indifferensklasse.¹¹⁷ Det antas også at mennesker under de samme forholdene gjør de samme valgene. Med preferanseteorien har en skapt en ordning for menneskers handlinger. Innen neoklassisk økonomisk teori tar en preferanseordningen for gitt og den utgjør et viktig utgangspunkt for forståelsen av forholdet mellom tilbud og etterspørsel.¹¹⁸ Noe av kritikken som er blitt rettet mot neoklassisk teori er om det er mulig å forutsi menneskers handlinger i en preferanseteori. Denne kritikken skal jeg komme tilbake til senere.

2.4.2.3. Neoklassisk forståelse av varens verdi

En av de viktigste tenkerne innen økonomisk teori sin omvandlingsprosess på slutten av 1800 tallet var William Stanley Jevons.¹¹⁹ En betydningsfull antagelse som Jevons gjorde var at

---

¹¹⁴ Löfstedt 2005: 51

¹¹⁵ Det er særlig Jevons etter at han kom ut med *The Theory Of Political Economy* i 1871 som knyttes til den neoklassiske økonomiske teori. Mens Hayek og Mises knyttes til den nyøsterrikske tradisjon som blant annet kritiserte tradisjonell forståelse av mennesket, knyttes Friedman til monetarismen og Chicagoskolen. Både Mises, Hayek og Friedman står i en neoklassisk tradisjon som skiller seg fra deler av klassisk økonomisk teori. (Syll 2002: 250, 375 og 400-402)

¹¹⁶ Thorbjørnsen 2008: 189

¹¹⁷ Löfstedt 2005: 52

¹¹⁸ Thorbjørnsen 2008: 189

¹¹⁹ Jevons 1970 (1871)., Introduksjon til *The Theory Of Political Economy*, av R. D. Collison Black, 11

menneskets ulike preferanser eller nyttigheter ikke kunne sammenlignes, de var helt å holdent subjektive og tilhørte mennesket selv. Dette dannet grunnlag for et nytt syn på mennesket. Det vil si, neoklassisk økonomiske teori orienterte seg mot mennesket og den nytten mennesket så i en vare. Fokuset ble på pris og verdi, og perspektivet var mikroøkonomisk. En vares verdi ble bestemt av nytten mennesket så i den og ikke verdien som produksjonen av en vare la i den. Jevons skriver i *The Theory Of Political Economy*:

Repeted reflection and inquiry have led me to the somewhat novel opinion,
that value depends entirely upon utility.¹²⁰

Jevons skriver her at verdi fullt og helt er knyttet til nytte. Denne nytten forstod Jevons som marginalnytte.¹²¹ Klassisk teori hadde lagt arbeid istedenfor nytte som grunnlag for verdi. Verdien ble med Jevons sin teori knyttet til konsumentens subjektive nyttefølelse. Mengden av arbeid lagt ned i en vare var for Jevons uinteressant.¹²² Denne teorien er i ettertid blitt kalt subjektiv verditeori og innebærer at nytte blir definert relativt.¹²³ På dette punktet skilte Jevons seg fra den klassiske økonomen Smith som mente at en vare hadde både markedspris og en naturlig pris.¹²⁴ Verdien i en vare hos Smith er ikke relativ, men knyttes til den mengden arbeid eller ressurs som er blitt lagt ned i produksjonen av det. Overgangen i forståelsen av nytte fra klassisk til neoklassisk forståelse er i ettertid blitt beskrevet som den ”marginalistiske revolusjonen”.¹²⁵

Neoklassisk teori har utviklet seg i flere faser. Et kjennetegn ved utviklingen er teorier om menneskelig handling. De vanligste antagelsene er de jeg skal gå gjennom nå.

---

¹²⁰ Jevons 1970 (1871): 77

¹²¹ Det viktige for økonomien ifølge Jevons var ikke den totale nytten, men marginalnyten. Kort fortalt betyr marginalnytte at jo mer du har av et gode, jo mindre nytte vil du ha av mer av det samme gode. Nytt ble ikke knyttet til om varen var viktig eller ikke, men om det var mye eller lite av den. Om det for eksempel er mye tilgang på vann så blir marginalnyten liten og prisen lav, selv om vann er viktig. (Syll 2002: 195)

¹²² Syll 2002: 197

¹²³ Thorbjørnsen 2008: 113

¹²⁴ Markedsprisen er det varen blir solgt for. Den naturlige prisen er knyttet til hva varen er verdt. Det kan inkludere leie, lønninger og hva det koster å bringe varen på markedet. (Smith 1998 (1776): 53-54)

¹²⁵ På en måte er revolusjon et misvisende ord, for endringene innen økonomisk teori skjedde ikke på en voldelig måte, det skjedde heller ikke over en kort periode. På den andre siden skjedde en fundamental forandring som skapte fremveksten av den første sosiale vitenskapen. Historikere har pekt på Jevons sitt verk *Theory Of Political Economy* som roten til denne fundamentale forandringen. (Jevons 1970 (1871)., Introduksjon til *The Theory Of Political Economy*, av R. D. Collison Black, 10)

2.4.2.4. *Mennesket er rasjonelt*

En forutsetning for at mennesket skal gjøre optimale valg er at det handler rasjonelt. At mennesket er rasjonelle aktører er derfor en av de viktigste forutsetningene innen neoklassisk økonomisk teori og innen den nyøsterrikske økonomiske teori¹²⁶ som vi også skal se på i dette avsnittet.¹²⁷ Akkurat hva rasjonalitetsbegrepet innebærer kan variere innen neoklassisk teoritradisjon, men som oftest viser det til at mennesket handler på måte som er konsistent og oppfyller egen nytte.¹²⁸ Når mennesket handler konsistent vil det si at det er en indre logikk i det valget mennesket gjør. Et menneske vil derfor alltid handle likt i gitte situasjoner om de samme forholdene er til stede. Rasjonalitet knyttes i denne teorien til preferanseteorien som alle handlinger kan bli forklart ut i fra.¹²⁹ Når handlinger kan antas gir det en observatør av markedet et system å forholde seg til som viser hva mennesker mest foretrekker. Om forholdet mellom rasjonalitet og preferanser skriver Amartya Sen:

A person's choices are considered "rational" in this approach if and only if these choices can all be explained in terms of some preference relation consistent with the revealed preference definition, that is, if all his choices can be explained as the choosing of "most preferred" alternatives with respect to a postulate preference relation.¹³⁰

Sen skriver at rasjonalitet er når en person med flere handlingsalternativer (ulike preferanser) velger det som er mest foretrukket (det som mest realiserer personens interesser), uansett hva det måtte være. Det forventes at økonomiske aktører måler handlingsalternativer og velger i forhold til det som gir de beste konsekvensene og tjener aktørens egne interessene på best mulig måte.¹³¹ Det er i relasjon til preferanseteorien at rasjonelle handlinger blir forklart, og den eneste måten vi kan forstå menneskets preferanser på er ved å se på menneskets faktiske

---

¹²⁶ Jeg bruker konsekvent den nyøsterrikske teori/tradisjon og er klar over at den østerrikske skole også blir brukt i fremstillinger av økonomisk teori. Syll (2002) bruker nyøsterriksk i fremstillingen av Ludwig von Mises. (Syll 2002: 400)

¹²⁷ Den nyøsterrikske tradisjonen er en retninger innen økonomisk lære som kom etter den neoklassiske teorien ble presentert, og som på tross av ulikheter står i forbindelse med den. En likhet er egeninteressens betydning og studie av økonomien på et mikronivå. En ulikhet er forståelsen av rasjonalitet, særlig i forbindelse med preferanseteorien. Dette ser vi nærmere på i dette avsnittet.

¹²⁸ Löfstedt 2005: 52

¹²⁹ Sen 1977: 323

¹³⁰ Sen 1977: 323

¹³¹ Torsvik 2005: 62

valg. Menneskers holdninger mot alternativer finnes det ingen teori på. Det finnes heller ingen valg-uavhengig teori.¹³²

En litt annen forståelse av menneskets rasjonalitet finner vi hos Ludwig von Mises som er en av frontfigurene i den nyøsterrikske tradisjonen. Han skriver i sin bok *Human Action* vol. 1 at ”Human action is necessarily always rational”.¹³³ Samtidig er ikke forståelsen av rasjonalitet lik den neoklassiske forståelsen av rasjonalitet. En forskjell er blant annet at mennesket ikke antas å handle så konsistent som preferanseteorien forutsetter. Grunnen til det er at økonomiske aktører ikke har mulighet til å få så god kunnskap om alle mulige valg som teorien forutsetter. Menneskets hjerne har begrensninger, men metoden som fører mennesket opp til dette punktet er fullt og helt rasjonell.¹³⁴ Det økonomiske mennesket handler derfor rasjonelt også i den nyøsterrikske tradisjonen, men det antas at mennesket ikke klarer å få så god oversikt over alle valg som preferanseteorien forutsette og derfor må handle ut i fra begrenset informasjon. For å forstå menneskelig handling skal vi ikke bruke et kausalt (årsak-virkning) prinsipp, men et teleologisk (hensiktsårsak) prinsipp mener Mises.¹³⁵ Denne antagelsen om menneskelig handling er blitt til en teori som blir kalt prakseologi.¹³⁶ Mises skriver i *Human Action* vol. 1:

The scope of praxeology is the explication of the category of human action.
All that is needed for the deduction of all praxeological theorems is knowledge
of the essence of human action.¹³⁷

Det er bare selve handlingen som er interessant, ikke underliggende faktorer. Prakseologi innebærer en antagelse om mennesket som sier at all handling styres ut fra på forhånd gitte formål/hensikter.¹³⁸ Det betyr at mennesket alltid handler for å nå visse mål. Og målet i en handling er alltid, ifølge Mises, i noen forstand å maksimere ønsker hos den handlende.¹³⁹ Her ser vi likheter med preferanseteorien. Det er egne interesser eller ønsker som skal tilfredsstilles mest mulig og teoriene er ikke opptatt av underliggende motiver.

---

¹³² Sen 1977: 323

¹³³ Mises 2007 (1949): 19

¹³⁴ Mises 2007 (1949): 21

¹³⁵ Syll 2002: 400

¹³⁶ Syll 2002: 401

¹³⁷ Mises 2007 (1949): 64

¹³⁸ Mises 2007 (1949): 21

¹³⁹ Mises 2007 (1949): 19

Målet i neoklassisk og den nyøsterrikske teori om rasjonalitet er å forklare hvorfor mennesker handler og velger som det gjør. Selv om vi ser ulikheter i forståelsen av menneskets rasjonalitet (for eksempel om konsistens) så er det likheter. Preferanseteorien og Mises sin prakseologi teori er begge opptatt av menneskers faktiske valg. Begge forutsetter at mennesker valg kan systematiseres gjennom enten å si at mennesket foretrekker vare *a* fremfor vare *b* som i preferanseteorien eller ved å si at menneskelig handling alltid er målrettet som i prakseologiteorien. Økonomiske aktører antas i begge retninger å være rasjonelle om en tilfredsstiller egne interesser eller ønsker i størst mulig grad. Det forutsettes også i begge teoriene at menneskets rasjonalitet har en avgjørende rolle i beslutningstaking. Begge teoriene mener å kunne gi gode svar på hvordan mennesket handler. Om en er enig eller ikke med preferanseteorien og prakseologiteorien kommer an på om en godtar antagelsene om menneskets rasjonalitet som teoriene forutsetter. Vi går nå over til antagelser om menneskets egeninteresse.

2.4.2.5. Mennesket og egeninteressen

En annen antagelse om mennesket i neoklassisk teori er at mennesket handler for å maksimere egennyten. Dette betyr at en antar at mennesket motiveres av egeninteressen og maksimerer egennyten i alle økonomiske valgsituasjoner.¹⁴⁰ Egeninteressen og egennyten er knyttet sammen og vi kan derfor snakke om at økonomiske valg er knyttet til en maksimering av egeninteresse.¹⁴¹ Mennesket velger det som er til den største nytte for seg selv og handler på en utpreget egoistisk måte.¹⁴² Jevons skriver i *Theory Of Political Economy*:

The theory which follows is entirely based on a calculus of pleasure and pain; and the object of economics is to maximize happiness by purchasing pleasure, as it were, at the lowest cost of pain.¹⁴³

---

¹⁴⁰ Cappelen og Tungodden 2012: 29

¹⁴¹ Egeninteressen er i neoklassisk økonomisk teori knyttet til produsenten og konsumenten. Det antas at produsentens egeninteresse er å maksimere profitten og konsumentens egeninteresse er å maksimere nytten. (Thorbjørnsen 2008: 191)

¹⁴² Löfstedt 2005: 53

¹⁴³ Jevons 1970 (1871): 91

Jevons mener at desto større lykke et formål gir et menneske, desto større nytte gir det mennesket.¹⁴⁴ Dette hjelper oss å forstå sitatet over. Å være rasjonell er å motiveres av egeninteressen og maksimere egennykten. Dette er en vanlig antagelse blant neoklassiske økonomer.¹⁴⁵ Rasjonalitetsantagelsen forutsetter en indre konsistens i menneskers valg og at mennesker motiveres av egeninteressen og maksimerer egennykten. Denne tanken er ikke ubegrunnet. Neoklassiske økonomier mener at det å motiveres av egeninteressen i et fritt marked er den beste måten å bruke ressursene i et samfunn på. Friedrich Hayek skriver i sin bok *Individualism and Economic Order*:

Hva sosialøkonomene var de første til å forstå var at markedet, slik det har vokset frem byr på effektive midler til å gjøre individet delaktig i en prosess som er mer komplisert og omfattende enn det kan fatte, og at det var gjennom markedet at individet kunne gi sitt bidrag til formål som ligger utenfor dets eget interesseområdet.¹⁴⁶

Den sanne individualisme er knyttet til tanken om en som maksimerer egeninteressen. For det er gjennom å motiveres av sin egeninteresse i et fritt marked at en oppnår den beste allokering av ressurser.¹⁴⁷ Bedre enn det styring vil gjøre. Dette er det den usynlige hånden som vi så på tidligere som sørger for. Teorien om mennesket som rasjonelle aktører henger sammen med tanken om mennesket som maksimerer egeninteresse. Neoklassisk teori og den nyøsterrikske økonomen Mises som vi så på i forrige avsnitt er begge eksempler på teoritradisjoner som ser en direkte sammenheng mellom rasjonalitetsantagelsen og egeninteresse.

De antagelsene om mennesket som jeg har vært gjennom til nå er en forenkling av mennesket. Dette har gjort at noen kaller menneskesynet en modell.¹⁴⁸ Det er bare noen viktige sider ved mennesket som fremheves, men gjør det noe? Er ikke dette nettopp en modell sin oppgave, å løfte frem noen sider og se bort fra andre? Dette argumenterer økonomen Milton Friedman for som jeg skal se nærmere på nå.

---

¹⁴⁴ Jevons var påvirket av Jeremy Bentham (1748-1832) som mente at maksimering av lykke var den viktige målestokken for riktig handling. Istedenfor lykke mente Jevons at økonomer skulle fokusere på de formål og handlinger som gav opphavet til lykke, og det var nytte ifølge Jevons. (Syll 2002: 195)

¹⁴⁵ Løfstedt 2005: 53

¹⁴⁶ Hayek 1953 (1948): 20

¹⁴⁷ Hayek 1953 (1948): 59

¹⁴⁸ I kapittel 2, under overskriften 2.3.2. Sammenheng i neoklassisk tradisjon så vi at Løfstedt kom til denne slutningen.

2.4.2.6. *Har neoklassisk økonomisk teori en realistisk modell?*

Det er blitt stilt kritiske spørsmål til den neoklassiske teoritradisjonen som bruker det økonomiske mennesket som analytisk redskap. For om antagelsene om rasjonalitet, egeninteresse og preferanser er en abstraksjon i forhold til hvordan mennesker handler, hva slags verdi har modellen da? En økonom som forsvarer den neoklassiske forståelsen av mennesket er Milton Friedman. Han har skrevet om relasjonen mellom antakelser om mennesket i økonomisk teori og relasjonen til virkeligheten. Han skriver i *The Methodology of Positive Economics*:

Truly important and significant hypotheses will be found to have “assumptions” that are wildly inaccurate descriptive representations of reality, and, in general, the more significant the theory, the more unrealistic the assumptions (in this sense).¹⁴⁹

Poenget til Friedman er at en fullstendig realisme er uoppnåelig. Friedman skriver faktisk at en god teori har urealistiske antagelser. Spørsmålet om en teori er god nok kan bare bli målt i forhold til om den klarer å forutsi de antagelsene den prøver å forutsi. Eller i forhold til om den gir mer nøyaktige antagelser enn alternative teorier.¹⁵⁰ Videre skriver Friedman:

To put this point less paradoxically, the relevant question to ask about the “assumptions” of a theory is not whether they are descriptively “realistic,” for they never are, but whether they are sufficiently good approximations for the purpose in hand.¹⁵¹

Realisme har ikke noen betydning så lenge teoriens antagelsene er korrekte skriver Friedman. Teorien fremhever noen sider og undertrykker andre. Det er slik modellen om mennesket fungerer.

---

¹⁴⁹ Friedman 1962: 14

¹⁵⁰ Friedman 1962: 41

¹⁵¹ Friedman 1962: 15

2.4.2.7. Oppsummering

På slutten av 1800 skjedde endringer innen økonomisk teori. De nye endringene er i dag standard økonomisk teori og en del av det vi kan kalle neoklassisk økonomisk teori. Klassisk økonomisk teori fokuserte på et makronivå mens neoklassisk teori med sitt fokus på menneskelig handling fikk et mikroperspektiv. Modellen av det økonomiske mennesket er et produkt av en lang historisk prosess som startet med Smith og antagelsen om egeninteressen. Dette førte til fortsatt forskning og utvikling av økonomiske teorier om mennesket. Selv om homo economicus ikke kan spores tilbake til Mill så vi at det var han som skapte tanken om det økonomiske mennesket som en analytisk kategori. Analysen av menneskesynet i neoklassisk teori og den nyøsterrikske tradisjon gjorde at vi fant ulike antagelser om mennesket. For det første så vi at det antas at mennesket gjør valg på bakgrunn av preferanser som rangeres. For det andre så vi at preferanser ikke kan sammenlignes, men er subjektive. For det tredje så vi at det antas at mennesket alltid handler rasjonelt. Hovedsakelig innebærer det at mennesket handler på måte som er konsistent og oppfyller egen nytte. Dette gir grunnlag for preferanseteorien som skal forklare hvordan mennesket handler. For det fjerde så vi at det antas at mennesket alltid maksimerer egeninteressen. Maksimering av egeninteressen forutsetter et rasjonelt handlingsmønster. Derfor er maksimering av egeninteressen også knyttet til rasjonalitetsantagelsen. For det femte så vi til slutt at Friedman forsvarer neoklassisk forståelse av mennesket selv om den har antagelser som ikke er korrekte. Det viktigste er at antagelsene stemmer (at det å følge egeninteressen er det beste middelet for å oppnå størst mulig fortjeneste på investert kapital). Stemmer antagelsen så mener Friedman at teorien er god. Om selve antagelsene er riktig, eller om målene er gode er utenfor teoriens område.

Det vi skal gjøre nå er å sammenligne den klassiske og den neoklassiske forståelsen av mennesket opp mot tre parametere: rasjonalitet-irrasjonalitet, egeninteresse-altruisme, individ-kollektiv. Vi bruker tre parametere for at vi på en systematisk måte kan sette klassisk og neoklassisk teori mot hverandre.

2.5. Menneskesyn i klassisk og neoklassisk økonomisk teori sett i forhold til hverandre ut fra de tre parameterne: rasjonalitet-irrasjonalitet, egeninteresse-altruisme og individ-kollektiv

Parameterne vil bli gjennomgått systematisk i forhold til hvordan de er representert i klassisk og neoklassisk økonomisk teori. Menneskesyn som kommer til uttrykk vil også bli trukket frem. I neste kapittel redegjør jeg for et kristent menneskesyn. Det kristne menneskesynet er et teoriperspektiv og blir redegjort for så vi kan se menneskesynene som kommer til uttrykk i klassisk, neoklassisk og kristent tradisjon i forhold til hverandre.

2.5.1. Rasjonalitet-irrasjonalitet

Amartya Sen knytter i sin bok rasjonalitetstanken til den senere matematiske ingeniørmodellen som kom etter den klassiske perioden.¹⁵² I vår gjennomgang ser vi at det er den neoklassisk økonomiske teorien som stod for den ingeniørmessige og matematiske utviklingen. Spesielt med Jevons sine teorier fra 1871. For det var Jevons som utviklet konseptet om rasjonalitet som maksimering av egeninteresse. Samtidig ble det en ny forståelse av varens verdi som med Jevons ble forstått subjektivt. Dette er blitt sentrale elementer i det teoretiske skiftet som er blitt kalt den ”marginalistiske revolusjonen”.¹⁵³ Klassisk økonomisk teori er med sin etiske opprinnelse opptatt av ultimate mål og spørsmål om hva som er godt for mennesket. Målet er som i neoklassisk teori ønske om fortjeneste på investert kapital. Samtidig har Smith en tanke om at investering ikke bare kommer investoren til gode. Investering tjener også samfunnet selv om økonomiske aktører er opptatt av egen fortjeneste. I denne forstand er det snakk om et fordelingsprinsipp hos Smith. Dette er den usynlige hånd sin funksjon.¹⁵⁴ Den usynlige hånd sørger gjennom menneskers realisering av sine egne interesser å dele ut like deler av det mennesker trenger.¹⁵⁵ Fordelingen er det forsynets hånd som sørger for, ikke naturlover, og forsynets hånd er en usynlig hånd som deler upartisk og rettferdig. Ifølge Smith er ikke verden forlatt til seg selv, men blir ledet. Smith skriver i *The Theory of Moral Sentiments*:

---

¹⁵² Sen 1987: 4

¹⁵³ Zouboulakis 2014: 25, Se 2.4.2.3.

¹⁵⁴ Smith 2000 (1759): 264-265

¹⁵⁵ Smith 1998 (1776): 292

The administration of the great system of the universe, however, the care of the universal happiness of all rational and sensible beings, is the business of God, and not of man. To man is allotted a much humbler department, but one much more suitable to the weakness of his powers, and to the narrowness of his comprehension – the care of his own happiness, of that of his family, his friends, his country.¹⁵⁶

Smith skriver at verden blir administrert og tatt vare på av Gud. Mennesket på sin side har først og fremst en oppgave til å sørge for sin egen lykke. Dette setter Smith sin forståelse av menneskets rasjonalitet og egeninteresse i en større ramme. Det er rasjonelt og sørge for seg selv fordi det tjener felleskapet gjennom den usynlige hånd som er en forsynets hånd.¹⁵⁷

Smith sin forståelse av mennesket er ikke en abstraksjon slik det økonomiske mennesket i den neoklassisk tradisjon er. Mennesket oppfattes ikke først og fremst som rasjonelle nyttemaksimerer.¹⁵⁸ Smith beskriver mennesket slik han mener det faktisk er, med egeninteresse, men ikke uten interesse for andre mennesker. Mennesket forstås som rasjonelt, men ikke slik at det nødvendigvis alltid kommer til den rette beslutningen.¹⁵⁹ Neoklassisk teori er mer fokusert på veien mot virkeliggjøringen av målet (ønske om fortjeneste og profitt på investert kapital) og organiseringen av den. Mens klassisk teori jobber med hva som er gode mål, er målene i neoklassisk teori gitt.¹⁶⁰ Oppgaven til økonomien er ved hjelp av fornuften å finne de beste midlene for å nå målene. Dette gjør mennesket ved rasjonelle valg som er knyttet til maksimering av egeninteressen.¹⁶¹ Fokuset er derfor på mennesket og egeninteressen siden dette er de beste midlene til å nå målet. Rasjonalitet knyttes også til preferanseteorien som antar at mennesket rangerer ulike valg (preferanser).¹⁶²

Preferanseteorien forutsetter at mennesket alltid handler likt om de samme forholdene er til stede. Menneskers handlinger kan derfor observeres i lys av denne teorien og en kan anta hvordan mennesket handler. Jeg viste at den nyøsterrikske tradisjonen med Mises i spissen antar at menneskets handlinger alltid er rasjonelle og målrettede, og at disse målene er å maksimere ønsker hos den handlende (prakseologiteorien). Rasjonalitetsantagelsen regnes for

---

¹⁵⁶ Smith 2000 (1759): 348

¹⁵⁷ Thorbjørnsen 2008: 109

¹⁵⁸ Coase 1976: 545

¹⁵⁹ Coase 1976: 545

¹⁶⁰ Thorbjørnsen 2008: 188

¹⁶¹ Thorbjørnsen 2008: 189

¹⁶² Sen 1977: 323

selvsagt i neoklassisk teori og innenfor den nyøsterrikske tradisjon (selv om den har en litt annen forståelse her), men var ikke utviklet i klassisk økonomisk teori.

Analysen av rasjonalitetsantagelsen i økonomisk teori viser at dette er en tanke som ble mer utviklet og systematisert med den neoklassiske teorien. Klassisk teori hadde ingen teori som sa at mennesket alltid handlet rasjonelt. Klassisk økonomisk teori hadde heller ikke utviklet noen preferanseteori eller prakseologiteori i tilknytning til rasjonelle valg. Dette betyr ikke at klassisk teori mente at mennesket ikke hadde preferanser, ønsker, eller at mennesket ikke handlet rasjonelt, men det betyr at en teori om menneskets preferanser, ønsker og rasjonalitet ikke var utviklet. Grunnen til dette var den marginalistiske revolusjonen på slutten av 1800 tallet.¹⁶³ Den marginalistiske revolusjonen utviklet økonomisk teori på et mikronivå (med studie av menneskelig handling) istedenfor et makronivå (som fokuserte på hvordan nasjonaløkonomien kunne vokse), slik klassisk økonomisk teori hadde gjort. I neste avsnitt skal jeg måle neoklassisk og klassisk tradisjon opp mot parameteret egeninteresse-altruisme.

2.5.2. Egeninteresse-altruisme

Teorien om at mennesket motiveres av egeninteressen var sentralt i Smith sin økonomiske teori. Bak teorien lå ideen om at samfunnet var tjent med at mennesker ble motivert av sin egeninteresse. Denne tanken ble videreført i neoklassisk økonomisk teori og er sentral i moderne fremstillinger i økonomisk lærer om hvordan mennesket handler.¹⁶⁴ Antagelsen om at mennesket maksimerer egeninteressen forutsetter et rasjonelt handlingsmønster, særlig i preferanseteorien, der rasjonalitetstanken fremheves. Egeninterestetanken er derfor en mer utviklet tanke i neoklassisk økonomisk teori enn i klassisk økonomisk teori siden rasjonalitet og egeninteressen er så tett knyttet sammen. Side om side med menneskets egoistiske egenskaper ser Smith for seg at mennesket også har iboende altruistiske egenskaper som sympati og evne til moralsk erkjennelse. Disse egenskapene oppstår som spontane sanser og følelser og er noe som oppstår a-priori. Det vil si at de er der før vi reflekterer over hva vi skal gjøre i en valgsituasjon. Denne forståelsen av mennesket ligger nær en humanistisk forståelse

---

¹⁶³ Se 2.4.2.3

¹⁶⁴ Camerer et al. 2004: 27

av mennesket. I et humanistisk menneskesyn settes mennesket i sentrum.¹⁶⁵ Mennesket er subjekt, ut unikt individ, som har frihet, fornuft, verdighet, samvittighet og ansvar.¹⁶⁶ Dette danner grunnlaget for å tenke at kilden til menneskets etiske erkjennelse er i mennesket selv.¹⁶⁷ Et humanistisk menneskesyn er også altruistisk orientert, det betyr at hensynet til andre menneskers vel er viktig.¹⁶⁸ For eksempel kan det speile seg i uselvvisk omsorg for andre mennesker uten å forvente noe igjen. Menneskets verdi knyttes i humanismen til at det er et åndsvesen. Derfor er ikke mennesket bare et naturvesen, men også noe mer enn andre levende vesener.¹⁶⁹ Etikken er ikke forankret i noen religiøs tro i humanismen, men i mennesket selv, dette gir plass for både ateister og agnostikere. Gud er det ingen behov for, verken som motiverende kraft eller normkilde.¹⁷⁰ Tanken om at mennesket har en iboende etisk erkjennelse er til stede i neoklassisk teori. Det økonomiske mennesket er imidlertid opptatt av maksimering av nytte, og har ingen elementer av altruistiske egenskaper. En lære om menneskets natur, er som vi har sett ikke i fokus.¹⁷¹ Fokuset er på mennesket i forhold til sine økonomiske forutsetninger. Det er et smalt menneskesyn som tar for seg noen deler av mennesket. Menneskets natur i et bredt perspektiv beskrives ikke. Som økonomisk aktør er menneskets oppgave å ”maksimere nytte” som Jevons skriver.¹⁷² Teorien følger som et svar på hvordan dette kan oppnås. Om dette er en realistisk forståelse av mennesket er som vi så heller ikke viktig. Milton Friedman mener realisme ikke har noen å si så lenge forutsetningene er riktige. Helt riktige antagelser er ikke mulig, men om de kan svare på det de ønsker å svare på, så er det en god teori. I samme tradisjon mener Mises at målet for menneskelig handling alltid er å maksimere ønsker hos den handlende.¹⁷³ Dette virker som en videreføring av Jevons teori om at målet for menneskelig handling er å maksimere nytte. Innen neoklassisk teori er det nærmest en ensidig vekt på mennesket og menneskets preferanser som igjen er knyttet til egeninteressen. Hensyn til andre mennesker eller fellesskapet fremheves ikke som viktig. Dette er først og fremst fordi teoriene er opptatt av maksimering av nytte. Hvilke motiver som driver mennesket er uinteressant. Fra et analytisk ståsted er det imidlertid interessant fordi de sidene som fremheves om mennesket menes å

---

¹⁶⁵ Humanisme: er en lære der målet er menneskers dannelse. Mennesket skal danne seg selv for å bli menneske. (Hammerlin og Larsen 1997: 30)

¹⁶⁶ Henriksen 2005: 154

¹⁶⁷ Thorbjørnsen 2008: 220

¹⁶⁸ Hammerlin og Larsen 1997: 38

¹⁶⁹ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 104

¹⁷⁰ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 60

¹⁷¹ Wilson og Dixon 2012: 1

¹⁷² Jevons 1970 (1871): 101

¹⁷³ Mises 2007 (1949): 19

være viktige sider. Egeninteressen forklarer hvorfor mennesket er som det er, det ønsker både å være best og å ha mest og dette må tas hensyn til når en ønsker å bygge et samfunn. I et humanistisk menneskesyn som vi så lå nærmere Smith, er egeninteressen sentral, men den står samtidig side om side med altruistiske egenskaper. Smith ser ut til å mene at altruistiske egenskaper er viktige sider ved mennesket, kanskje viktigere enn egeninteressen. Altruisme er derfor sammen med fellesskapsorienteringen viktige sider ved teorien til Smith som neoklassisk teori og den nyøsterrikske tradisjon overser. Både Jevons, Mises og Hayek som vi har sett på viderefører en forståelse av egeninteresse som skiller seg fra klassisk økonomisk teori som ikke så den samme sammenhengen mellom rasjonalitetsprinsippet og maksimering av egeninteressen. Dette gir utslag som vi har sett i teoriene og i synet på menneske. I neste avsnitt skal jeg bruke det siste parameteret som er individ-kollektiv.

2.5.3. Individ-kollektiv

Den liberale økonomen Friedrich Hayek skriver at individualisme er troen på at vi ved å undersøke den samlede effekt av individuelle handlinger, kan konstatere at grunnlaget for de resultatene menneskeheten har oppnådd, er oppstått og fungerer uten planlegging eller styring.¹⁷⁴ Menneskets fremsteg kan være resultat av menneskelig handling, men ikke av menneskelig planlegging. Tanken bak denne forståelsen er at spontan handling mellom frie mennesker gir større resultater enn hvert menneske kan fatte. Dette er en sentral ide i både klassisk og neoklassisk teori. Adam Smith sitt uttrykk om den usynlige hånd handler om nettopp dette. Når hvert mennesket motiveres av sin egeninteresse er de med å skaper velferdsforbedring selv om dette ikke er en del av intensjonen. Individuelle handlinger gir uforutsette resultat. Dette skjer naturlig, derfor er ikke styring og planlegging nødvendig. Denne teorien er årsaken til at både klassisk og neoklassisk teori er imot statlige reguleringer. Selv om individualisme fremheves i begge tradisjoner så er det ulikheter. Smith er åpen for at staten i noen tilfeller kan gripe inn i økonomien med reguleringer (en synlig hånd).¹⁷⁵ Grunnen til at Smith åpner for en synlig hånd er for å beskytte samfunnet og mennesket. Friedrich Hayek som står i en neoklassisk tradisjon åpner ikke for en slik tanke. Han skriver at mennesket ved å operere fritt oppnår mer enn det individuell fornuft kan planlegge eller

---

¹⁷⁴ Hayek 1953 (1948): 15

¹⁷⁵ Thorbjørnsen 2008: 109

forutse.¹⁷⁶ Hayek sin bok *The Road to Serfdom (Veien til trelldom)* forteller oss allerede i tittelen hans skepsis til alle typer planprogrammer på de økonomiske områdene. Planlegging og styring blir sett på som en trussel som skaper underkastelse og ubevist frykt hos produsentene og påvirker både handlingsvilje og mulighet for utbytte.¹⁷⁷

Hayek har en evolusjonistisk forståelse av samfunnets opprinnelse og mener samfunnet oppstår som en spontan orden på grunn av et mangfold av menneskers interesser. Videre tror Hayek på gruppeseleksjon, det vil si at mennesker ofrer egne interesser for gruppen fordi dette er noe som tjener begge parter.¹⁷⁸ Dette skjer som en naturlig konsekvens og uavhengig av mennesket forståelse. Hayeks ser ut til å være påvirket av Thomas Hobbes i sitt menneskesyn. Grunnen til det er fordi han mener samfunnet oppstår som en spontan orden. Hobbes mener mennesket i sin natur er egoister som er styrt av egeninteressen, og naturtilstanden til mennesket er alle mot alle.¹⁷⁹ I en slik tilstand er det verken moral eller lov, alle strever utelukkende etter å dekke sine egne behov. Denne tilstanden er totalt samfunnsløs og den grenseløse egoismen skaper uro og usikkerhet for den enkelte. Som Hobbes skriver i *Leviathan*:

The notion of right and wrong, justice and injustice have there no place.

Where there is no common power, there is no law; where no law, no injustice.¹⁸⁰

Denne scenen legger til rette for en annen form for etisk tenkning enn den vi fant hos Smith. Hos Smith har mennesket iboende altruistiske egenskaper. Dette finnes ikke i menneskesynet til Hobbes og det samme kan se ut til å være tilfellet i menneskesynet som kommer til uttrykk i Hayeks sin forståelse av mennesket og samfunnsdannelse. Moral, ifølge Hobbes, oppstår som en konsekvens og blir et spørsmål om overlevelse. Menneskets rasjonelle erkjennelse er at det ønsker å være moralsk fordi det sikrer trygghet for eget liv og helse.¹⁸¹ Denne erkjennelsen fører til samfunnsdannelse og etablering av noe Hobbes kaller en kontrakt. Kontrakten innebærer en erkjennelse av at mennesket trenger en sosial og moralsk orden

---

¹⁷⁶ Hayek 1953 (1948): 16

¹⁷⁷ Thorbjørnsen 2008: 109

¹⁷⁸ Petsoulas 2013: 91

¹⁷⁹ Nyeng 1999: 86

¹⁸⁰ Hobbes 1998 (1651): 85

¹⁸¹ At etikk representerer en menneskelig respons til biologiske behov har i senere år fått flere representanter. Blant annet Herbert Spencer (1820-1903) i boken "The Study of Sociology", og Edward O. Wilson (1929-) i "Sociobiology: The New Synthesis". Mest kjent i dag er kanskje Richard Dawkins (1941-) med sin bok "The Selfish Gene". (McGrath 2010: 170-173)

(statsmakten) for å kunne strebe etter egne mål. Lov og moral er dermed nødvendig, og noe vi bestemmer oss for å ha for å sørge for at vår egeninteresse kan utfoldes.¹⁸² Moral er dermed et valg og ikke noe som ligger som en lov utenfor mennesket. Tenkningen til Hobbess forutsetter at mennesket grunnleggende er preget av egoisme. Altruistiske egenskaper kommer til uttrykk som en konsekvens av at mennesket ser at det tjener egeninteresse og er fra begynnelsen ikke en naturlig del av mennesket.

Individualisme og frihet er sentrale prinsipper i både klassisk og neoklassisk økonomisk teori. Begge tradisjonene ser for seg at fremsteg i samfunnet skjer spontant (som en usynlig hånd hos Smith eller som en spontan orden som hos Hayek) ved menneskelig handling. Reguleringsregimer er derfor i utgangspunktet verken nødvendig eller tjenlig for samfunnet. Hos Smith er imidlertid fellesskapstanken mer fremtredende siden han mener den usynlige hånd bidrar uavhengig av den økonomiske aktør. I denne forstand er det snakk om et fordelingsprinsipp, og det gir grunnlag for å si at både individ og kollektiv er sentralt i klassisk teori. Mens Smith mener mennesket har altruistiske egenskaper ser det ut til at neoklassisk teori med blant annet Hayek har et mer egoistisk orientert menneskesyn. At egeninteressen er et avgjørende motiverende element i økonomisk standardteori støtter denne antagelsen.¹⁸³ Det individuelle er det primære i neoklassisk teori, ikke det kollektive. Dette innebærer at det kollektive (samfunnet) gis legitimitet ut fra hvordan det tjener de individuelle interessene til de som er en del av fellesskapet. Den spontane ordene vektlegges også, og menneskets altruistiske egenskaper kommer ikke frem. På grunn av dette skillet mellom klassisk økonomisk teori representert ved Smith og neoklassisk økonomisk teori representert ved Hayek identifiserer jeg et menneskesyn hos Hayek som ligger nærmere Hobbess og hans kontraktsteori.

2.5.4. Oppsummering

I dette avsnittet har jeg brukt de tre parameterne til å sette klassisk og neoklassisk økonomisk teori opp mot hverandre. Vi så at ulike menneskesyn kom til uttrykk. Det første parameteret jeg brukte var rasjonalitet-irrasjonalitet. Her så vi at mennesket i klassisk teori antas å være rasjonelt, men ikke slik at det nødvendigvis kommer til den rette beslutningen. Rasjonalitet så

---

¹⁸² Nyeng 1999: 87

¹⁸³ Camerer et al. 2004: 27

vi også i klassisk teori settes også i en større ramme gjennom den usynlige hånd som er en forsynets hånd. I neoklassisk teori er rasjonalitetsantagelsen systematisert og videreutviklet i preferanseteorien og prakseologiteorien. Dette var ikke utviklet i klassisk teori. Det andre parametere jeg brukte var egeninteresse-altruisme. Hos neoklassiske tenkere som Jevons, Mises og Hayek fremstilles mennesket som rasjonelle nyttemaksimerere uten altruistiske egenskaper. Det fornektet ikke at menneske kan ha altruistiske egenskaper, men de vektlegges ikke fordi teoriene er opptatt av å beskrive mennesket i forhold til sine økonomiske sider. Selv om det hovedsakelig er snakk om en beskrivelse av mennesket i forhold til sine økonomiske sider er dette samtidig sider som modellen mener mennesket som regel handler etter. Mennesket er ikke rasjonelle nyttemaksimerere hele tiden, men som regel. Om vi samler menneskets handlinger, mener neoklassiske økonomer at modellen av mennesket er en beskrivelse av hvordan mennesket som oftest handler.¹⁸⁴ I klassisk teori fremstilles mennesket som egoistisk, men også med klare altruistiske egenskaper som sympati og evne til moralsk erkjennelse. Det er derfor en nyansert forståelse av mennesket i klassisk økonomisk teori. Det siste parameteret jeg brukte var individ-kollektiv. Her så vi at vi at Hayek sin teori om samfunnsdannelse lignet Hobbes sin teori om samfunnsdannelse. Grunnen til det er at både Hayek og Hobbes mener samfunnet oppstår som en spontan orden. Det er nærliggende å tenke at også Hobbes sitt menneskesyn kan ligge til grunn for neoklassiske tenkere vi analyserte. Dette støttes av analysen som viste at neoklassisk teori fokuserer på menneskets egoistiske egenskaper. Vi identifiserer også humanistiske idealer i både klassisk og neoklassisk teori. For eksempel er individualisme og frihet viktige humanistiske idealer hos både Jevons, Mises og Hayek. På bakgrunn av analysen mener jeg et humanistisk menneskesyn kan ligge til grunn for klassisk økonomisk teori. Et humanistisk menneskesyn kan også ligge til grunn for neoklassisk teori, men her er fokuset på menneskets egoistiske egenskaper og det er derfor rimelig å anta at menneskesynet ligger nærmere menneskesynet til Hobbes. I klassisk teori er menneskets altruistiske og egoistiske sider tydeligere fremstilt. Det ble aldri utviklet noen detaljert beskrivelse av hvordan mennesket handler i klassisk teori. Dette kom først med utviklingen av den neoklassiske teorien på slutten av 1800 tallet.

---

¹⁸⁴ Löfstedt 2005: 64

3. Kristent menneskesyn

I dette kapitlet vil jeg peke på noen hovedtrekk i et kristent menneskesyn jeg mener har særlig relevans for drøfting av økonomiske teorier. Dette gir oss et teoriperspektiv som vi tar med oss inn i drøftelsen av menneskesyn og økonomisk teori. Det kristne menneskesynet blir i neste kapittel sett i forhold til menneskesynet som kommer til uttrykk i klassisk og neoklassisk økonomisk teori. Jeg starter med en redegjørelse av hva det betyr at mennesket er skapt, dernest den kristne forståelsen av menneskets verdi, felleskap og ansvar. Til slutt redegjør jeg for hva det betyr at mennesket er falt og oppreist.

3.1. Mennesket er skapt i Guds bilde

I et kristent menneskesyn forstås mennesket som skapt i Guds bilde. Dette uttrykker menneskets verd og innebærer at mennesket er villet av Gud.¹⁸⁵ Å være skapt av Gud viser også en grense mellom Gud og mennesker. Menneske kan aldri bli Gud. Dette skaper utgangspunktet for både ydmykhet og verdighet. Ydmykhet fordi det viser en grensen mellom Gud og mennesker og verdighet fordi det skaper visshet om å være skapt i Guds bilde.¹⁸⁶ Relasjonen til Gud gjør at mennesket kan se på seg selv som en skapning og ikke som et naturprodukt eller en ting. Å være skapt og villet av Gud innebærer at mennesket skal leve i gode relasjoner. Mennesket lever ikke hver for seg som isolerte sosiale atomer, men er innvevd i relasjoner. Relasjonsperspektivet går som en rød tråd gjennom hele den bibelske fortellingen.¹⁸⁷ Det vil si i en relasjon til Gud preget av tillit (Ordspråkene 3,5-6 og Romerne 3,21-22), en relasjon til medmennesker preget av nestekjærlighet (Lukas 10,27-28 og Romerne 13,9), en relasjon til seg selv preget av selvrealisering og sunn egenkjærlighet (Lukas 10,27-28 og Romerne 13,9) og en relasjon til naturen og miljøet som preges av en sunn forvalterholdning (1 Mos 1,28 og 1 Mos 2,15).¹⁸⁸ Relasjonen til Gud gjør at menneske kan oppfatte livet som både en gave og en oppgave. Livet er en gave fordi det er gitt mennesker ufortjent og uten at det har bedt om det. Denne tanken gjør at Gud kan tenkes som kjærlighet fordi tilværelsen som en gave gir mulighet til å ta del i så mye godt.¹⁸⁹ Oppgaven

---

¹⁸⁵ Henriksen 2005: 59

¹⁸⁶ Henriksen 2003: 135

¹⁸⁷ Engedal 2013: 40

¹⁸⁸ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 109

¹⁸⁹ Henriksen 2005: 59

er knyttet til forvalteransvaret og har basis i relasjon til Gud. Menneskets oppgave er som skapt i Guds bilde å synliggjøre hvem Gud er med å vis kjærlighet og omsorg overfor skaperverket. Dette gjør at Guds hensikt med skaperverket blir tydelig.¹⁹⁰ Oppgaven knytter mennesket til felleskap med Gud fordi han er årsaken til livet og livsutfoldelsen.

3.1.1. Mennesket har verdi

I kristen tro hviler menneskeverdet for det første på et skapelsesmessig fundament. Mennesket har en særstilling i skaperverket fordi det er skapt (Sal 8). Som skapt i Guds bilde (1 Mos 1,27) er mennesket skapt for å ha samfunn med Gud, og deretter med resten av skapelsen. At mennesket er skapt i Guds bilde fungerer direkte som begrunnelse for vernet om menneskelivet. Menneskets verdi begrunnes for det andre også ut fra et forløsningsperspektiv. Jesus ble sendt av Gud for å dø for alle. Alle mennesker er elsket av Gud og alle mennesker er like verdifulle, denne kjærligheten bekrefter menneskets verd.¹⁹¹

Sett på denne måten er menneskeverdet en fremmed verdighet. Menneskeverdet er forankret utenfor vår virkelighet, og nettopp fordi menneskeverdet er forankret utenfor vår virkelighet så er det ingenting i verden som kan frata menneskets enestående verd. Her er det skille mellom et teosentriske menneskesyn som et kristent menneskesyn er og et antroposentrisk menneskesyn som for eksempel den profane utgaven av et humanistisk menneskesyn er.¹⁹² Det ligger også her en kritikk av antroposentriske begrunnelser for menneskeverdet.¹⁹³ Menneskesynet gir ikke feste når det bare er rotfestet i mennesket selv. Det blir som å kaste anker i egen båt, strømmer kan da føre båten til ulike steder. Først når menneskesynet er festet i noe utenfor mennesket selv kan det finne forankring når det stormer.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Henriksen 2005: 59

¹⁹¹ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 117

¹⁹² Skille går prinsipielt på plasseringen av mennesket. I et humanistisk menneskesyn er det mennesket selv som er utgangspunkt og målestokk for tolkningen av mennesket. Også når det kommer til menneskets etiske normer har de sitt utgangspunkt i mennesket selv. Mennesket forstår seg derfor som autonomt (selvbestemmende). I et kristent menneskesyn forstås mennesket, som vi har sett, alltid ut fra dets forhold til Gud. Jeg kommer mer inn på dette i drøftelsen i kapittel 4 mellom et kristent menneskesyn og menneskesynet i klassisk økonomisk teori, poenget her er å vise hovedforskjellen. (Heiene og Thorbjørnsen 2011: 117)

¹⁹³ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 117

¹⁹⁴ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 116

3.1.2. Mennesket har egenverdi

Det at mennesket har verdien rotfestet i noe utenfor seg selv, og utenfor jorden, gir grunnlag for å si at mennesket har en egenverdi, et verd i seg selv. Det er i kraft av sin eksistens som skapt og villet mennesket har verdi, ikke på grunn av evner og egenskaper. Et mennesket kan derfor aldri bare være et middel i seg selv. Kristen etikk er på dette punktet likt Immanuel Kant (1724-1804) sin etikk som sier at et mennesket aldri bare kan bli brukt som et middel. Mennesket er alltid også et mål i seg selv.¹⁹⁵ Samtidig må vi erkjenne at vi av og til står i valgsituasjoner der vi tvinges til å prioritere.¹⁹⁶ Da er det ikke lett å vite hva en skal velge. Hvert enkelt menneske sin egenverdi er overordnet. Sekundære verdier som alder kommer bare inn der det synes umulig å ta avgjørelser. For eksempel i situasjoner der et menneskeliv står mot et annet menneskeliv.

3.1.3. Mennesket har ansvar

Et kristent menneskesyn har også klare etiske trekk. I kraft av å være skapt i Guds bilde representerer mennesket Gud på jorden (1 Kor 6,19). Derfor skal ikke mennesker søke egne interesser. Som skapt i Guds bilde er mennesket ansvarlig for Gud i forhold til hvordan det forholder seg til seg selv, naturen og andre mennesker.¹⁹⁷ Det er grunnleggende i en kristen etikk at virkeligheten er verdiladet. Å leve er i utgangspunktet en god erfaring fordi tilværelsen er god fra skaperens hånd. Derfor skal en ikke gå med på det som bidrar til å bryte ned livet. Mennesket skal derimot gjenspeile Guds godhet, kjærlighet og omsorg overfor skaperverket gjennom sitt liv.¹⁹⁸ Denne virkelighetsforståelsen gir ikke bare mulighet for god moral, men rotfester også moralen i noe dypere enn at det kun tjener ens egeninteresse (som vi for eksempel så hos Hobbes).

---

¹⁹⁵ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 117

¹⁹⁶ For eksempel om en lege står mellom å redde livet til en ung eller gammel pasient. På grunn av menneskets egenverdi er begge like mye verdt, men siden den gammel pasienten antageligvis har mindre levetid igjen gir det mer nytte å redde en ung pasient. Alder er i dette tilfellet en sekundærverdi som kan være med å avgjøre valget på hvem som skal reddes. Svarene er likevel ikke gitt i slike situasjoner og er derfor et etisk dilemma.

¹⁹⁷ Henriksen 2005: 60

¹⁹⁸ Henriksen og Heiene 1998: 26

3.1.4. Mennesket er skapt i fellesskap

Selv om kristen etikken har et individuelt fokus er det ikke mulig å komme unna at mennesket har en sosial natur. Allerede i skapelsesforetellingen i 1 Mosebok fremstilles menneskets sosialitet gjennom skapelsen av mann og kvinne. Det at vi er seksuelle vesener betyr at vi er orientert i retning av en gjensidig menneskelig relasjon. Mennesket verken kan eller vil leve i fullstendig isolasjon. Våre etiske avgjørelser angår derfor også mange andre personer. Menneskets frihet innebærer derfor også et ansvar og en begrensning. Min frihet stopper der den går utover en annens persons frihet. Det er derfor en spenning mellom individualitet og fellesskap.¹⁹⁹

3.1.5. Mennesket er falt og oppreist

Et kristent menneskesyn tror at mennesket i sin natur har vendt og vender seg bort fra Gud. Mennesket ønsker selv å være Herre i livet. Guds relasjon til mennesket ble ødelagt. Tillit ble snudd til mistillit, nestekjærlighet til egoisme, sunn egenkjærlighet til selvopptatthet og den ansvarlige forvaltningen ble snudd til kortsiktig egoistisk rovdrift.²⁰⁰ Det ødelagte gudsforholdet gjør at mennesket er en synder (1 Mos 3; Rom 3,22f; Rom 7,7ff).

Synden gjør at mennesket blir påvirket i negativ retning. Stadig velger mennesket egoistiske løsninger istedenfor det som er til det beste for fellesskapet. Likevel er syndefallet primært religiøst å forstå, ikke moralsk.²⁰¹ Mennesket har fortsatt mulighet til å velge det gode. I Den augsburgske bekjennelse (CA) som er den lutherske kirkes bekjennelsesskrift står det om den frie vilje i artikkel XVIII. Der står det:

Om den frie vilje lærer de at den menneskelige vilje har en viss frihet til å skape en borgerlig rettferdighet og velge ting som er underlagt fornuften.²⁰²

---

¹⁹⁹ Henriksen og Heiene 1998: 26

²⁰⁰ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 109

²⁰¹ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 110

²⁰² CA XVIII, Mæland 1985: 35

Menneskesynet her er rimelig optimistisk. Likevel er det en begrensning med ordet ”viss”. Meningen er at syndefallets følger også virker negativt inn på det menneskelige samfunnslivet.

Mennesket er ikke tvers igjennom et rasjonelt vesen, men må kjempe mellom gode og onde drivkrefter (Ef 6,11f). I livet utsettes mennesket stadig for fristelser og må gjøre valg. Det er alltid en mulighet for å velge det som ikke er til det beste for fellesskapet (Gal 6,1).

Sentralt i et kristent menneskesyn er at Gud aldri ga opp menneske. Gud ville forsone bruddet med en ny vei til fellesskap og tillit. Forsoningen skjer gjennom troen på Kristus (2 Kor 4,4). Troen gjenoppretter det ødelagte gudsforholdet og gjør at mennesket på nytt kan virkeliggjøre sitt sanne jeg på en foreløpig måte.²⁰³ Først når Kristus kommer tilbake skjer den endelige forløsningen. Dette håpet kan gi motivasjon til å kjempe mot det som ødelegger Guds verden som mennesket lever i nå.²⁰⁴

3.1.6. Forholdet mellom kristent menneskesyn og økonomisk teori

Økonomisk teori sin forankring i egeninteressen skaper spenning sett i forhold til et kristent menneskesyn. Grunnen til det er at det er en tett kobling mellom egeninteresse og synd. Positive bestemmelser som forvalteransvar og frihet i det kristne menneskesynet kan bli brukt til det negative om egeninteresse (forstått som egoisme) får styre. Spenningen mellom egeninteresse og synd må et kristent menneskesyn ta på alvor. Dette innebærer at der egeninteressen brukes som motivasjon i økonomisk forstand må den underlegges en regulering for å forhindre negative konsekvenser.²⁰⁵ Hensikten med en slik regulering vil i særlig grad være å beskytte enkeltmennesket og fellesskapet. At mennesket er skapt til å leve i fellesskap er helt sentralt i et kristent menneskesyn, og der dette fellesskapet trues, må det settes opp reguleringer som hindrer en slik krenkelse.²⁰⁶ At mennesket er skapt av Gud med et formål i livet og at det har ansvar er andre viktige sider i et kristent menneskesyn som er relevant i forholdet til økonomisk teori.

---

²⁰³ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 110

²⁰⁴ Heiene og Thorbjørnsen 2011: 110

²⁰⁵ Thorbjørnsen 2008: 228

²⁰⁶ Thorbjørnsen 2008: 229

3.1.7. Oppsummering

I fremstillingen av et kristent menneskesyn har jeg vist at tanken om mennesket som skapt i Guds bilde gir mennesket verd. Menneskeverdet har derfor et skapelsesmessig fundament. Alt som sies om mennesket i et kristent menneskesyn må ha dette som utgangspunkt. Relasjonen til Gud gjør mennesket ansvarlig i den forstand at andre mennesker alltid må behandles med verdighet. Mennesket har i kraft av å være skapt verdi i seg selv og kan ikke gjøre seg fortjent til verdighet. Som skapt i Guds bilde representerer mennesket Gud på jorden, livet har derfor et klart etisk ansvar. Siden tilværelsen er god fra skaperens hånd, er det menneskets oppgave å fremme det gode gjennom godhet, kjærlighet og omsorg til skaperverket. Vi så også at mennesket er skapt til å være i sosiale relasjoner, dette faktum gir friheten menneske har både et ansvar og en begrensning. Videre i neste avsnitt så vi at mennesket i sin natur vender seg bort fra Gud. Dette fører til at mennesket søker egne interesser og ønsker å være Herre i sitt eget liv. Mennesket er i stand til å gjøre det gode, men erkjennelsen av syndens sterke tak på mennesket gjør at mennesket ikke alltid velger det som er rett. Samtidig er ikke mennesket rasjonelt i alle valgavgjørelser og kan fristes til å styres av egoistiske motiver istedenfor fellesskapsmotiver. Vi så til slutt at troen på Kristus gjenoppretter det ødelagte gudsforholdet og gir mennesket kraft til å virkeliggjøre sitt sanne jeg på en foreløpig måte. I siste avsnitt så jeg på forholdet mellom et kristent menneskesyn og økonomisk teori. Her viste jeg blant annet at økonomiens forankring i egeninteressen skaper en særlig spenning fordi det er en nær kobling mellom egeninteresse og synd.

4. Økonomisk teori og menneskesyn. Et systematisk perspektiv.

I kapittel 2 svarte jeg på hvilken sammenheng det er mellom menneskesyn og økonomisk teori. Jeg analyserte også de menneskesyn som kommer til uttrykk i klassisk og neoklassisk økonomisk teori. Kapittel 2 svarte på første og andre underproblemstilling.²⁰⁷ I kapittel 3 redegjorde jeg for relevante sider ved et kristent menneskesyn. I dette kapitlet vil jeg drøfte menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori fra et systematisk teologisk ståsted for å se hvilken teologisk legitimitet menneskesynene i de to teoritradisjonene har. Dette svarer på avhandlingens tredje underproblemstilling som er: Hvordan fremstår menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori i forhold til et kristent menneskesyn? Etter dette kapitlet er de tre underproblemstillingene knyttet til hovedproblemstillingen besvart.²⁰⁸ Metodisk vil jeg gå til verks ved å bruke de tre parameterne rasjonalitet-irrasjonalitet, egeninteresse-altruisme og individ-kollektiv. De ulike menneskesyn som er blitt identifisert blir drøftet i forhold til et kristent menneskesyn så vi kan svare på avhandlingens tese: *Menneskesynet som kommer frem i klassisk økonomisk teori er mer i overensstemmelse med et kristent menneskesyn enn det som kommer frem i neoklassisk økonomisk teori.*

4.1. Kristent og humanistisk menneskesyn, og menneskesyn identifisert i klassisk økonomisk teori

Hos Smith identifiserte jeg et menneskesyn som legger vekt på menneskets egeninteresse. Side om side med menneskets egeninteresse fant jeg også altruistiske egenskaper som medfølelse og sympati. Disse menneskelige sidene mener Smith oppstår som spontane sanser og følelser og ligger a-priori i mennesket. Menneskesynet som kom til uttrykk hos Smith identifiserte jeg med et menneskesyn som ligger nært et humanistisk menneskesyn. I dette menneskesynet settes mennesket i sentrum. Mennesket er et subjekt, et unikt individ, med frihet, fornuft, verdighet, samvittighet og ansvar. De samme verdiene så vi også i et kristent menneskesyn. Mennesket har verdi fordi det er skapt av Gud, men til forskjell fra et humanistisk menneskesyn er verdien ikke knyttet til mennesket selv, men til noe utenfor mennesket. Begge menneskesyn setter mennesket høyt og mennesket kan derfor verken i et

---

²⁰⁷ Se 1.2.

²⁰⁸ Se 1.2.

kristent eller humanistisk menneskesyn bare bli brukt som et middel, men må alltid også være et mål i seg selv. Begge menneskesyn legger også vekt på frihet og ansvar. Forskjellene mellom et kristent og et humanistisk menneskesyn handler derfor ikke først og fremst om hva slags verdier som løftes opp, men begrunnelsen. Fokuset videre blir å drøfte mer utførlig de viktigste delene av menneskesynet som kommer til uttrykk i Smith sin teori. Dette gjør at vi tydeligere kan se likheter og forskjeller mellom menneskesynet i klassisk økonomisk teori og kristent menneskesyn.

Klassisk økonomisk teori utviklet ingen teori om rasjonalitet slik neoklassisk teori gjorde gjennom preferanseteorien og prakseologiteorien.²⁰⁹ Drøftelsen av kristent og humanistisk menneskesyn identifisert i klassisk økonomisk teori starter derfor med parameteret egeninteresse-altruisme.

4.1.1. Egeninteresse-altruisme

En side ved mennesket som er sentralt i klassisk teori er egeninteressen. Tilfredsstillelse av egeninteressen er det Smith ser på som drivkraften hos mennesket i det økonomiske liv. I et kristent menneskesyn er forståelsen av egeninteresse tosidig. Som vi så i redegjørelsen av et kristent menneskesyn kan egeninteressen ha en positiv effekt om den kommer til uttrykk gjennom sunn egenkjærlighet og selvrealisering (egoitet).²¹⁰ Den negative siden kommer til uttrykk som selvopptatthet (egoisme), både i forhold til Gud og i forhold til andre mennesker og i forhold til naturen.²¹¹ Den negative egeninteressen knyttes i et kristent menneskesyn til en annen grunnleggende side ved mennesket, dets synd. Når en sentral del av klassisk teori sier at mennesket skal motiveres av sin egeninteresse skaper dette naturligvis en utfordring når det møter et kristent menneskesyn. Et kristent menneskesyn erkjenner at egeninteressen er en ekte drivkraft i mennesket som har positive sider ved seg, men egeninteressen ses først og fremst på som en del av menneskets negative sider. Områdene vi dekket under et kristent menneskesyn (menneskets verdi, egenverdi, ansvar og fellesskapsorientering) kan alle bli rammet negativt av egeninteressens hensynsløshet. Den negative egeninteressen har kun seg selv som mål. Menneskets forhold til andre mennesker eller naturen kan bli skadet om

---

²⁰⁹ Se 2.5.1.

²¹⁰ Se 3.1.

²¹¹ Se 3.1.5.

egeninteressen, forstått som egoisme, ikke blir satt begrensninger på. Uten begrensninger kan egeninteressen risikere å bare komme til uttrykk som grådighet.²¹² Egeninteressen i seg selv har ingen begrensninger og tar ingen hensyn. At samfunnet skal reguleres med en synlig hånd viser at Smith så at konkurransen mellom økonomiske aktører ikke kan bli perfekt slik heller ikke mennesket er perfekt. Egeninteressen har seg selv og ikke fordeling som mål. Innsikten Smith kom med var at egeninteressen, satt i system tjente fellesskapet. Egeninteressens negative sider kommer likevel ikke frem i et klassisk økonomisk syn på mennesket slik det gjør i et kristent menneskesyn. Gjennom historien har vektlegging av menneskets negative sider (dets synd) til tider fungert som en brems og ikke som noe positivt og utviklende. Særlig i en protestantisk tradisjon.²¹³ Men vi kommer likevel aldri bort fra at synden har en plass i et kristent menneskesyn. Den noe er som vi må ta høyde for om vi skal snakke sant om mennesket. Målet er ikke å sette brems på menneskelig livsutfoldelse, men å ha et realistisk forhold til livet. Menneskets synd kan gi grunnlag for å forsvare reguleringer om det kan fungere som et vern for mennesket og fellesskapet. Et kristent menneskesyn skiller seg tydeligst fra menneskesynet i klassisk teori på dette området. I klassisk økonomisk teori mangler en fremstilling av egeninteressens negative sider. Det betyr ikke at Smith ikke visste om egeninteressens negative sider, men det betyr kanskje at han ikke forstod egeninteressens negative sider slik som i et kristent menneskesyn. Videre kan dette være et uttrykk for Smith sin humanistiske påvirkning. Mennesket løftes opp med sine positive sider, men de problematiske sidene kommer ikke tydelig frem. I stedet vektlegges humanistiske verdier som samvittighet, verdighet, frihet, fornuft og ansvar.

Et kristent menneskesyn kan kritiseres av klassisk økonomisk teori for å være for pessimistisk. Samtidig vil et kristent menneskesyn spørre om en humanistisk forståelse er realistisk. Hvilket menneskesyn som best speiler hvordan mennesket faktisk er finnes det ikke et gitt svar på. Egeninteressen har imidlertid et sterkt tak på mennesket og er i seg selv i stand til å behandle andre mennesker som et middel for å nå et mål (økonomisk profitt). Dette vil i så fall være et brudd på menneskesynet både i klassisk økonomisk teori og i kristen tradisjon. Egeninteressens hensynsløshet viser behovet for å sette begrensninger for menneskets frihet. Dette behovet kommer tydeligere frem i et kristent menneskesyn enn det humanistiske menneskesynet som viser seg i klassisk økonomisk teori. Tanken om at mennesket bare blir et

---

²¹² Thorbjørnsen 2008: 191

²¹³ Thorbjørnsen 2008: 229

middel i økonomiske konkurranse er også problematisk i både et klassisk økonomisk og et kristent menneskesyn.

Det neste området jeg vil drøfte i tilknytning til egeninteressen er den usynlige hånd. Den sørger for en allokering og en god fordeling av ressurser når mennesket drives av egeninteressen i et fritt marked. Samtidig så Smith i enkelte tilfeller behovet for å regulere økonomien med en synlig hånd. Dette vitner hos Smith om en omsorg for mennesket siden den usynlige hånd skal bidra til å dele rettferdig og øke samfunnets totale velferd. Det virker som om Smith har en positiv forståelse av mennesket siden fokuset er mer på frihet enn regulering. Smith ser ikke ut til å se noen motsetning mellom fri konkurranseøkonomi, humanistiske verdier og egeninteressen. Dette peker i retning av et humanistisk menneskesyn. Hensikten var at disse elementene sammen kunne skape fortjeneste og økt arbeidsstyrke for både eiere og arbeidere, med andre ord for en stor del menneskene i et samfunnet.²¹⁴

Den usynlige hånd i Smith sin økonomiske teori nærmer seg å være en parallell til Guds gode skapervilje slik den kommer frem i bibelen (1 Mos 1; Salme 104). Samtidig ser han behovet for en regulerende synlig hånd for å beskytte samfunnet og mennesket. Her finner jeg også en viss parallell til den kristne tanken om at samfunnet trenger reguleringer på grunn av syndens plass i livet.

4.1.2. Individ-kollektiv

I forlengelsen av Smith sitt syn på markedet reiser spørsmål knyttet til frihet og regulering seg. På de områdene der staten regulerer et marked slik at det går utover menneskets frihet kan det oppstå konflikt med frihetsidealet i et humanistisk menneskesyn. Klassisk økonomisk teori tenker at konkurranse er en selvregulerende mekanisme. Samtidig ikke så selvregulerende at det ikke i noen tilfeller er behov for reguleringer. Det betyr at klassisk teori ikke tenker at markedet kan være perfekt. Det vil si med perfekt informasjon, konsumentmakt, priskonkurranse og fri markedstilgang.²¹⁵ Om friheten ble brukt slik at den

---

²¹⁴ Thorbjørnsen 2008: 221

²¹⁵ Perfekt informasjon, konsumentmakt, priskonkurranse og fri markedstilgang er elementer som tilhører teorien om perfekt konkurranse og beskrives ikke nærmere her. For grundigere drøftelse se Thorbjørnsen 2008: 146.

kunne true samfunnets eksistens eller fellesskapet så måtte den innskrenkes.²¹⁶ Den synlige hånd er et uttrykk for dette og kan bidra til at det frie markedet blir beskyttet. Om noen aktører i markedet får monopol er det en situasjon som verken markedet eller samfunnet er tjent med. Den synlige hånden bidrar derfor med regulering som bidrar til å opprettholde en konkurranse til det beste for samfunnets velferd. Utjevningen som den synlige hånd kan bidra med blir skapt av mennesker og ikke av markedet selv. Smith løfter frem frihet, for det er først og fremst uten styring markedet skal være. Samtidig ser han markedets begrensning til å fungere som selvregulerende og utjevne, markedet trenger derfor i noen tilfeller å reguleres. Kanskje ligger det også her en erkjennelse hos Smith at egeninteressen i mennesket ikke alltid kan virke utjevne i konkurranseøkonomien som han legger opp til. Det må derfor finnes uavhengige demokratiske organer i samfunnet (staten) som kan hevde rettferdigheten i et marked. Selv om dette kostet penger, var det verdt det i lengden mente Smith. I *Wealth of Nations* skriver han:

The expence of the administration of justice too, may, no doubt, be considered as laid out for the benefit of the whole society.²¹⁷

Administreringen som må til for å fremme rettferdighet i økonomien skjer for å beskytte hele samfunnet. Selv om mennesket er viktig hos Smith ses det også i tilknytning til samfunnet som helhet. I et kristent menneskesyn ses mennesket på som forvaltere av skaperverket. Dette så vi tidligere begrunnes med 1 Mos 1,28 og 2 Mos 2,15 der det gis en formaning til mennesket om å legge jorden under seg og om å passe den.²¹⁸ Mennesket skal også bruke de evnene som Gud har gitt dem. Det ligger her en oppfordring til selvrealisering ved å bruke og virkeliggjøre de evnene mennesket er gitt. Et marked som fordeler ressurser på en effektiv og ansvarlig måte, slik klassisk økonomisk teori legger opp til, er derfor i utgangspunktet positivt.²¹⁹ I et slikt marked gis mennesket mulighet til en positiv livsutfoldelse. Den frie konkurransen som Smith legger opp til, som har fokus på samfunnets samlede interesser, kan være med å beskytte viktige kristne og humanistiske verdier som frihet, menneskeverd og fellesskap. Jeg ser ikke noe motsetning her mellom Smith sitt syn på mennesket og

---

²¹⁶ Thorbjørnsen 2008: 109

²¹⁷ Smith 1998 (1776): 442

²¹⁸ I 1 Mos 1,28 står det "Gud velsignet dem og sa til dem: "Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og over fuglene under himmelen og over alle dyr som det kryr av på jorden" og i 1 Mos 2,15 står det "Så tok Herren mennesket og satte det i Edens hage til å dyrke og passe den"

²¹⁹ Thorbjørnsen 2008: 227

samfunnet, og en kristen forvalterholdning. Så lenge det økonomiske systemet bidrar til å dyrke å passe hagen så er det ikke noe i et kristent menneskesyn som går i mot menneskesynet i klassisk økonomisk teori på dette området. Den kristne forvaltertanken vil alltid stå i motsetningsforhold til et samfunn der det drives rovdrift på naturen for profittens skyld. I klassisk økonomisk teori som har nasjoners velstand som mål er det imidlertid uklart hva som eventuelt skal kunne begrense nasjonenes utvikling (finnes det miljøhensyn for eksempel?). Et kristent menneskesyn er alltid opptatt av å beskytte mennesket og naturen. Siden alt er skapt av Gud har mennesket et ansvar for å forvalte jordens ressurser på en god måte. Menneskesynet som er identifisert, og tanken om en synlig hånd som beskytter samfunnet eksistens om den blir truet, gjør det rimelig å anta at utvikling skjer på en forsvarlig måte og til det beste for samfunnet. Dette er et mål som overensstemmer med en kristen forvaltertanke. Økonomien skal tjene samfunnet og er ikke noe mål i seg selv. Dette målet ser ut til å bli forsvart i klassisk økonomisk teori og speiler seg i menneskesynet som er kommet til uttrykk, og det ser derfor ikke ut til å være noen konflikt med et kristent menneskesyn eller en kristen forvaltertanke. Så langt er det vanskelig å peke på områder i et klassisk menneskesyn som står i motsetning til noe i et kristent menneskesyn. Det er så langt en lik forståelse av mennesket og økonomiens rolle i samfunnet i klassisk økonomisk og kristen tradisjon.

Jeg vil nå drøfte klassisk teori sin forståelse av frihet litt nærmere siden dette er et sentralt prinsipp som fremheves i klassisk teori sitt syn på mennesket. Smith skriver i *Wealth of Nations*:

Every man, as long as he does not violate the laws of justice, is left perfectly free to pursue his own interest his own way, and to bring both his industry and capital into competition with those of any other man, or order of men.²²⁰

Hvor frihetsidealet i klassisk teori stopper er ikke så lett å se. Er det snakk om en absolutt frihet eller stopper den der den går utover andre menneskers frihet? Om det er snakk om en absolutt frihet, hva betyr så det i klassisk teori? I et kristent menneskesyn er vernet om andre mennesker sentralt. I et kristent menneskesyn begrenses min frihet der den går ut over andres frihet. Smith gav ut boken om nasjonenes velstand i 1776 og var en sentral figur i den skotske

---

²²⁰ Smith 1998 (1776): 391

opplysningstiden. Boken kom også ut 13 år før den franske revolusjonen (1789) der frihet var et av de tre viktigste prinsippene ved siden av likhet og brorskap. Dette setter frihetstenkningen til Smith i en større ramme og kan gi oss signaler om hva han la i begrepet. På den ene siden kan Smith med sin forståelse av frihet bli rammet av det Hans Skjervheim i boken *Det liberale dilemma og andre essays* kaller det liberale dilemma.²²¹ I hovedsak handler det om at jeg ikke tar hensyn til at min frihet blir begrenset når den går ut over andre menneskers frihet. Skjervheim skriver at når dette skjer så fungerer ikke de liberale prinsippene som liberale lenger, men de blir absolutte prinsipper. Og da har vi ikke lenger å gjøre med noe som er liberalt, men illiberalt.²²² På den andre siden, sett i lys av Smith sin beskrivelse av mennesket med humanistiske verdier som sympati og medfølelse så vil jeg ikke trekke en slik konklusjon. De humanistiske verdiene som kommer til uttrykk i klassisk teori taler for et vern som setter begrensninger for menneskets frihet. Vernet om mennesket setter grenser for mennesket og derfor også for konkurranseøkonomien. Klassisk økonomisk teori viser en forståelse av mennesket der det settes begrensninger for friheten, om den går utover andres frihet. Absolutt frihet er derfor ikke til stede i et klassisk økonomisk menneskesyn. Så langt er ikke Smith rammet av det liberale dilemma. Smith ser ut til å være påvirket av et humanistisk menneskesyn som setter grenser for mennesket og konkurranseøkonomien.

I et kristent menneskesyn er også menneskets frihet viktig. Samtidig er friheten alltid begrenset og absolutt frihet forstås som en illusjon.²²³ Menneskets frihet innebærer både et ansvar og en begrensning og stopper der den går ut over andre menneskers frihet. Kristen frihet er derfor verken absolutt frihet eller en form for tvang som ikke tar på alvor menneskets ansvar, men innebærer å tjene både Gud og mennesker.²²⁴ Denne friheten begrunnes i menneskeverdet.²²⁵ Respekten for medmennesker er derfor en urokkelig verdi.²²⁶ Forholdet mellom individ og fellesskap er derfor også sentralt. Menneskets egenverdi bekrefter hvor viktig det er at økonomien skal tjene mennesket og fellesskapet og ikke seg selv. Bli økonomien en verdi i seg selv kan det som har økonomisk verdi likestilles med menneskets verdi. Dette vil i så fall være et klart brudd med både et kristent og humanistisk menneskesyn.

---

²²¹ Skjervheim 1968: 15

²²² Skjervheim 1968: 15

²²³ Henriksen og Heiene 1998: 110

²²⁴ Henriksen og Heiene 1998: 112

²²⁵ Thorbjørnsen 2008: 227

²²⁶ Se 3.1.1. og 3.1.2.

Det kristne menneskeverdet, og menneskeverdet som lar seg identifisere i klassisk økonomisk teori gjør at omsorgen for andre mennesker er sentralt, både i et kristent og klassisk økonomisk menneskesyn. Omsorg for medmennesker kan i et kristent menneskesyn bli begrunnet ut fra nestekjærlighetsprinsippet i Matteusevangeliet kapittel 22, vers 39 der det står: ”Du skal elske din neste som deg selv”.²²⁷ Menneskets evne til å vise omsorg kommer av at mennesket har en annen evne som også er viktig i klassisk økonomisk teori sitt syn på mennesket. Det er menneskets evne til å vise sympati. Dette er et element ved klassisk teori sitt menneskesyn som tydelig knytter det til et humanistisk menneskesyn. I et kristent menneskesyn er menneskets sympati en evne Gud har lagt ned i mennesket fra naturen sin side. Begrunnelsen for menneskets sympati er forskjellig, men begge tradisjoner vektlegger denne evnen.

Jeg har vist at den usynlige hånd, regulering, frihet og menneskets sympati er viktige elementer for å sammenligne klassisk teori sitt menneskesyn med et kristent menneskesyn. Drøftelsen har vist at disse elementene i liten grad legger opp til en forståelse av mennesket som bryter med en kristen forståelse av mennesket. Konkurransøkonomien i klassisk økonomisk teori, der humanistiske idealer som altruisme, sympati, medfølelse og fellesskap er til stede, ser ikke ut til å gjøre mennesket til et middel for profitt i det økonomiske systemet. Så langt er det lite spenninger. Imidlertid vil et kristent menneskesyn i større grad vektlegge faren for at selvrealisering fører til egoisme og rovdrift på naturen.

4.2. Kristent menneskesyn og menneskesyn identifisert i neoklassisk økonomisk teori

En drøfting av menneskesynet i neoklassisk tradisjon sett i forhold til et kristent menneskesyn kan ta utgangspunkt i tanken om det økonomiske mennesket. Tidligere så vi at homo economicus først ble presentert som en analytisk kategori av Johan Stuart Mill.²²⁸ Senere ble tanken om det økonomiske mennesket utviklet i neoklassisk teori, først og fremst med Jevons

---

²²⁷ Sitatet bør leses i lys av den større sammenheng som handler om fariseeren som ville sette Jesus på prøve. I Matteusevangeliet kapittel 22 vers 36-39 står det: ”Mester, hvilket bud er det største i loven?” Han svarte: Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand. Dette er det største og første bud. Men det andre er like stort: ”Du skal elske din neste som deg selv”.

²²⁸ Se 2.4.2.1.

som så på menneskelig handling som maksimering av nytte.²²⁹ Antagelse om menneskets rasjonalitet så vi også ble utviklet. At menneske handler rasjonelt vil si at det handler i forhold til kravet om konsistens og har maksimering av egeninteressen (maksimal profitt) som mål. Dette er antagelser om menneske som tas for gitt i neoklassisk teori.²³⁰ Selv om det økonomiske mennesket er en abstraksjon av mennesket, hevdes det i neoklassisk teori at mennesker i stor grad handler ut fra forutsetninger som korresponderer med forutsetninger knyttet til det økonomiske mennesket. Antagelsene i neoklassisk teori gir derfor rammer for hvordan mennesket skal oppfatte seg selv. Dette gir grunnlag for en drøftelse av neoklassisk menneskesyn mot et kristent menneskesyn.

4.2.1. Rasjonalitet-irrasjonalitet

Den første antagelsen i et neoklassisk menneskesyn jeg vil diskutere mot et kristent menneskesyn, er antagelsen om menneskets rasjonalitet knyttet til konsistens. Vi så tidligere at intern konsistens knyttet til preferanseteorien som mener at vi kan forklare menneskers valg som en rangering av ulike valg. Der de samme forholdene er tilstede, vil de samme valgene bli foretatt. Derfor er det intern konsistens (sammenheng og konsekvens). I et kristent menneskesyn antar en også at rasjonalitet er en side ved menneske.²³¹ Men konsistens kan antakelig tvilsomt knyttet alene til rasjonalitet.²³² Amartya Sen i boken *On Ethics & Economics* kritiserer rasjonalitetsantakelsen i neoklassisk økonomi, fordi hva et mennesket mener er konsistente valg vil variere med både med tolkningen av valgene og eksterne faktorer som verdier, mål og motivasjoner.²³³

Det kristne menneskesynet er verdiladet. Mennesket er i fokus og dette fokuset kan påvirke motivasjonen og målet i handlingen. Hva en person velger blir derfor ikke bare bestemt ut fra den nytten valget gir mennesket, men ses også i forhold til om valget kan krenke andre mennesker, eller om valget fører til et godt mål. Både hvordan mennesket oppnår målet og hva målet er, er viktig og henger sammen i et kristent menneskesyn. Denne sammenhengen

---

²²⁹ Se 2.4.2.3.

²³⁰ Thorbjørnsen 2008: 188

²³¹ At mennesket er fornuftig/rasjonelt (brukes om det samme) innebærer at mennesket kan vurdere ulike handlinger ut fra hva som gir de beste konsekvensene for seg selv eller fellesskapet. (Heiene og Thorbjørnsen 2011: 49)

²³² Sen 1987: 12

²³³ Sen 1987: 14

finnes ikke i neoklassisk teori.²³⁴ Dersom neoklassisk økonomisk teori tar et mer realistisk menneskesyn i betraktning mener Sen i tillegg at dette er noe økonomien vil tjene på.²³⁵ Det er rimelig å tenke at vi bør kreve mer av menneskets rasjonalitet enn det rasjonalitets antagelsen i neoklassisk teori gjør.

Vi ser derfor i denne drøftelsen at et kristent menneskesyn ikke passer med neoklassisk forståelse av rasjonalitet knyttet til konsistens fordi valg ikke kan tas så nøytralt eller verdiløst som neoklassisk teori forutsetter, mennesket blir påvirket av flere faktorer, ikke bare fornuften. Verden er mer sammensatt enn slik den blir fremstilt i neoklassisk teori. Den første kritikken av neoklassisk teori om rasjonalitet går derfor på identifisering av faktiske handlinger med rasjonelle handlinger. I kritikken hos Sen understreker han videre at det å anta at mennesket er irrasjonelt er enda verre. Poenget hos Sen som jeg mener et kristent menneskesyn vil støtte er at rasjonelle handlinger kan gi et annet handlingsmønster enn neoklassisk teori forutsetter, og når det er tilfellet, klarer ikke teorien og forutsi menneskers handlinger.²³⁶ For det andre må rasjonelle handlinger som neoklassisk teori antar som rasjonelle, skilles fra rasjonelle handlinger som sådan. Rasjonelle handlinger dekker et større område enn det området rasjonalitet i neoklassisk teori legger til rasjonalitet. Rasjonelle handlinger blir derfor forstått for smalt i neoklassisk teori ifølge Sen.²³⁷ Dette mener jeg også vil bli støttet fra et kristent menneskesyn ståsted. Mennesket i et kristent menneskesyn tar ikke valg som isolerte individer slik det økonomiske menneske i neoklassisk økonomisk teori. Rasjonalitet i neoklassisk økonomisk teori er grunnlagt i en individualisme som ikke kan forsvares med et kristent menneskesyn. Det kristne fokuset på fellesskap og menneskets egenverdi gjør at hensynet til andre mennesker alltid er viktig i et kristent menneskesyn.²³⁸

Når menneskets rasjonalitet er så sentralt i neoklassisk teori, kan den stå i fare for å gis for stor plass. Et kristent menneskesyn er opptatt av at det ikke finnes noe som kan trekke fra eller tillegge mennesket mer verdi. Menneskets verdi er verken forankret i menneskets fornuft eller evnen til å gjøre konsistente valg. Dette vil kunne føre til en gradering som sier at de som er mest fornuftig er mest verdt, eller gjenspeiler Guds bilde mest. Det vil også ta bort gudbilledligheten til mennesker som av ulike grunner mangler fornuft. Samtidig kan fornuften

---

²³⁴ Sen 1987: 13

²³⁵ Sen 1987: 9

²³⁶ Sen 1987: 12

²³⁷ Sen 1987: 12

²³⁸ Henriksen 2003: 135

brukes til å gjøre både det gode og det onde.²³⁹ Dette er en konsekvens av at menneskets fornuft er rammet av synden.²⁴⁰ Brukt på en negativ måte kan menneskets rasjonalitet brukes til å ødelegge menneskelige relasjoner og menneskets forhold til naturen. Mennesker gjør feil, vi klarer ikke å være det avbilde av Gud som vi er ment til å være, dette er en del av menneskets synd som er en grunnleggende del av et kristent menneskesyn. Et kristent syn på mennesket erkjenner samtidig rasjonalitet som en gave gitt fra Gud. At mennesket er rasjonelt understøtter forestillingen om at mennesket skal legge jorden under seg og forvalte den på en god måte, jamfør 1 Mos 1,28 som jeg siterte i drøftelsen mellom et kristent og klassisk menneskesyn. Som skaper av verden ønsker Gud at mennesket skal ha en gode relasjon til mennesker og naturen. Dette er en konsekvens av at mennesket møter Gud som skaper gjennom møte med andre mennesker og naturen.²⁴¹ Neoklassisk økonomisk teori sin forståelse av rasjonalitet vil fra et kristen menneskesyn perspektiv bli forstått som for smalt. At rasjonalitet som fenomen kan brukes til det onde, eller at rasjonalitet som fenomen ikke vesens bestemmer mennesket, vektlegger ikke et neoklassisk menneskesyn.

Et kristent menneskesyn som ser på rasjonalitetens sterke og svake sider vil også ta høyde for at mennesket blir påvirket av subjektive faktorer når det tar avgjørelser, ikke bare fornuften. Sinnsstemningen kan være en subjektiv faktor. En person som er forelsket, sint eller glad gjør forskjellige valg. I tillegg kan mennesket fristes til å ta valg som ikke er til det gode. Et annet argument mot rasjonalitetsantagelsen knyttet til konsistens er at mennesker handler ut i fra det som er kjent eller ut i fra vaner.²⁴² Dermed er det ikke alltid det mest rasjonelle valget som tas, men det en har valgt før og som er trygt som avgjør valget. Et kristent menneskesyn er et helhetlig menneskesyn som tar høyde for de nyansene som ikke kommer frem i en neoklassisk forståelse av rasjonalitet. Et kristent menneskesyn fremhever flere sider ved mennesket. Mennesket er ikke så objektivt, følelsesløst og kalkulerende som neoklassisk økonomisk teori prøver å fremstille det økonomiske mennesket som. Et slikt mennesket kan eksistere i en hypotetisk teori, men treffer ikke om vi vil forstå hvordan menneske handler. Det kan derfor stilles spørsmålsteget ved realismen i antagelsen om menneskets rasjonalitet knyttet til konsistens slik den fremstilles i neoklassisk økonomisk teori, og derfor også til hvor god teorien egentlig er på å forutsi menneskers handlinger. Å systematisere handlinger i en

---

²³⁹ Henriksen 2003: 141

²⁴⁰ I Paulus sitt brev til Romerne i kapittel 1 vers 28 står det: ”De brydde seg ikke om å kjenne Gud, derfor overga Gud dem til en sviaktende dømmekraft, så de gjør slikt som ikke sømmer seg.”

²⁴¹ Henriksen 2003: 135

²⁴² Thorbjørnsen 2008: 190

preferanseteori slik neoklassisk økonomisk teori gjør vil derfor ikke passe med et kristent menneskesyn.

4.2.2. Egeninteresse-altruisme

Det neste området jeg vil drøfte er antagelsen om at mennesket maksimerer egeninteressen og at dette er rasjonelt. Denne antagelsen knyttes til både produsenten og konsumenten.

Produsenten vil maksimere profitt og konsumenten vil maksimere nytte.²⁴³ Et kristent

menneskesyn er enig i at rasjonalitet er en del av mennesket. Samtidig vil ikke et kristent menneskesyn være enig i at det å maksimere egeninteressen nødvendigvis er rasjonelt.

Antagelsen om at mennesket maksimerer nytte/ønsker/interesser sier ikke noe mer presist om hva en person prøver å maksimere.²⁴⁴ Rasjonelle valg bør også vise til en sammenheng

mellom hva en prøver å oppnå og hvordan en prøver å oppnå det. Neoklassisk teori knytter rasjonalitet til konsistens og konsistens til maksimering av nytte, men sammenhengen sier

ingenting om hva en person egentlig prøver å maksimere.²⁴⁵ Ingen nyttigheter blir dermed sett

på som viktigere enn andre. Det kan være tilfelle skriver Sen at mennesker alltid prøver å maksimere sin egeninteresse, men å hevde at alt annet enn å maksimere egeninteressen er

irrasjonelt er en påstand uten rot i virkeligheten.²⁴⁶ Suksessen til det frie kapitalistiske

markedet sier oss ikke noe om hvilken motivasjon som ligger bak økonomiske agenter i en slik økonomi. Dette mener Sen og viser til Japan der han mener at en distansering fra

egeninteressen mot gode verdier som plikt, lojalitet og godvilje har bidratt til landets

økonomiske suksess.²⁴⁷ Det Sen viser med Japan som eksempel er at han er kritisk til at det er egeninteressen alene som driver mennesket.

Et kristent menneskesyn er verdibestemt og kan ikke forsvare et prinsipp som maksimering av egeninteressen uten videre. Hvordan mennesker maksimere egeninteressen, er avgjørende i et

kristent menneskesyn for om målet en maksimerer er legitimt. Mennesket har den høyeste verdi, mål som krenker menneskeverdet kan ikke forsvares med et kristent menneskesyn.

Dette garanterer ikke den neoklassiske antagelsen om maksimering av egeninteressen for.

---

²⁴³ Thorbjørnsen 2008: 191

²⁴⁴ Sen 1987: 14

²⁴⁵ Sen 1987: 15

²⁴⁶ Sen 1987: 16

²⁴⁷ Sen 1987: 18

Målet heller ikke middelet i et kristent menneskesyn. Konkurransøkonomien sin forankring i egeninteressen er derfor problematisk sett fra et kristent menneskesyn perspektiv. Dette gjelder for både klassisk og neoklassisk økonomisk teori. Kanskje enda mer problematisk i forhold til neoklassisk menneskesyn siden det her fremheves en maksimering av egeninteressen. Det er et egoistisk fokus i neoklassisk økonomisk teori som ikke kommer frem i klassisk økonomisk teori der både egoistiske og altruistiske sider fremstilles som viktige sider ved mennesket.

Når mennesket maksimerer egeninteressen er det også en fare for at mennesket blir et middel for økonomisk profitt. Dette er i så fall like problematisk i et kristent som i et humanistisk menneskesyn, og derfor en kritikk til både klassisk og neoklassisk økonomisk teori.²⁴⁸ I den økonomiske konkurransen som neoklassisk økonomisk teori legger opp til er profitt et så sterkt incentiv at mennesket i noen tilfeller kan miste sin status som et formål i seg selv. Dette gjelder både klassisk og neoklassisk økonomisk teori, men siden de egoistiske sidene ved mennesket fremheves mer i en neoklassisk tradisjon, mener jeg dette særlig er en utfordring i neoklassisk økonomisk teori. En utfordring som kan oppstå ved en vektlegging av profitt og maksimering av egeninteresse kan for eksempel være knyttet til mennesker som gjør det dårlig økonomisk. På overflaten vil en si at det kun er snakk om et økonomisk tap. Mennesker som blir økonomiske tapere kan likevel ha en subjektiv oppfattelse av verditap på et menneskelig plan.²⁴⁹ Grunnen til det finner vi i den sentrale rollen økonomien spiller i dagens samfunn. Den gjør at det kan være vanskelig for mennesker å skille mellom det som har økonomisk verdi og egenverdi. Økonomisk konkurranse kan føre til at de som taper føler seg mindre verdt enn de som er vinnere. Den kristne (og humanistiske) tanken om at alle mennesker er like mye verd blir dermed rokket ved.²⁵⁰ En fokusering på menneskeverdet kan bidra til at mennesker ser seg selv i en større sammenheng. Menneskeverd er ikke noe en gjør seg fortjent til, eller noe som er et resultat av våre handlinger i konkurransesamfunnet. Det er en konstant verdi tillagt mennesket uavhengig av dets prestasjoner.²⁵¹ Menneskets verd kommer tydeligere frem i et kristent menneskesyn enn i et neoklassisk menneskesyn der det objektive og verdinøytrale økonomiske mennesket løftes frem. Om den neoklassiske modellen av mennesket blir en mal for hvordan mennesket skal se på seg selv ser vi at dette

---

²⁴⁸ Thorbjørnsen 2008: 228

²⁴⁹ Thorbjørnsen 2008: 228

²⁵⁰ Thorbjørnsen 2008: 228

²⁵¹ Se 3.1.2.

vil skape et bilde av mennesket som ikke er i overenstemmelse med et kristent menneskesyn. Menneskets egenverdi blir overskygget av fokuset på rasjonalitet og egeninteresse. Det økonomiske mennesket kjennetegnes ved rasjonalitet og maksimering av egeninteressen, dette gir i seg selv ikke gir noe vern av medmennesker eller samfunnet. Et kristent menneskesyn vil på grunn av menneskeverdet alltid være opptatt av er hva slags konsekvenser handlinger har for andre mennesker.

4.2.3. Individ-kollektiv

Vi føres nå over på siste område jeg skal drøfte som er forståelsen av frihet og regulering i neoklassisk og kristent menneskesyn. Som vi så i redegjørelsen av et kristent menneskesyn er fellesskapet av stor verdi fordi mennesket er skapt til å være i fellesskap.²⁵² Mennesket er sosialt i sin natur. Et kristent menneskesyn må derfor forsvare bruken av reguleringer om dette kan verne fellesskapet. Menneskets frihet innebærer derfor et ansvar og en begrensning. Menneskets frihet stopper der den går utover en annens persons frihet. Det er derfor en spenning mellom individualitet og fellesskap.²⁵³ I analysen av det neoklassiske menneskesynet så vi på Friedrich Hayek. Han argumenterer for et marked uten noen reguleringer.²⁵⁴ Konkurransøkonomien, når den opererer helt fritt mener han har en unik evne til å virke fordelaktig. For Hayek er det ingen motsetning mellom konkurransøkonomien og sentrale humanistiske verdier som individualisme og frihet.²⁵⁵ I lys av et kristent menneskesyn vil jeg argumentere for at dette er en for optimistisk holdning til mennesket.²⁵⁶ Reguleringer har som hensikt nettopp å verne om menneskelige verdier som et mennesket i seg selv ikke tar ansvar for. Når det er konflikt mellom menneskets egeninteresse og etiske verdier, er det ofte egeninteressen som går av med seieren. Dette viser behovet for reguleringer av markedet på noen områder for å beskytte fellesskapet. Hayek mener jeg derfor blir rammet av det liberale dilemma. For den friheten som det legges opp til sier ikke noe tydelig om hvor dens grenser går. Sånt sett er det hos Hayek snakk om en absoluttering av friheten. Menneskesynet hos Hayek ligner det som kommer til uttrykk hos Hobbes. Særlig synet på samfunnsdannelse som de begge tenker oppstår som en spontan orden. Mennesket er

---

²⁵² Henriksen 2003: 135

²⁵³ Henriksen og Heiene 1998: 26

²⁵⁴ Hayek 1953 (1948): 59

²⁵⁵ Hayek 1953 (1948): 22

²⁵⁶ Se 2.5.3.

nyttmaksimerere uten altruistiske egenskaper, men har utviklet altruistiske egenskaper fordi det er den beste måten å beskytte egeninteressen på. Hayek sin forestilling om at de humanistiske idealene best blir forsvart i et totalt åpent konkurransesamfunn kan ikke forsvares med et kristent menneskesyn.

Når Gud forsvinner oppstår en uklar grense mellom mennesker og det skapte fordi mennesket ikke lenger kan oppfatte seg selv med grunnlag i andre kategorier enn det skapte. Menneskets identitet blir endret og mennesket forstår ikke lenger andre mennesker i lys av å være skapt. Alt blir dermed et uttrykk for menneskets streben, interesser og lyst.²⁵⁷ Denne selvsentreringen kobles i kristent menneskesyn til synden. Et samfunn (slik Hayek ser for seg) uten reguleringer med egeninteressen i sentrum utfordrer forholdet til både Gud og mennesker. Menneskets forvalteransvar og friheten kan i et slikt samfunn bli brukt til det negative.²⁵⁸ Det neoklassiske menneskesynet er derfor antageligvis også mer utsatt for å bli rammet av det liberale dilemma enn et kristent menneskesyn fordi friheten i et kristent menneskesyn har klare begrensninger. De humanistiske verdiene Hayek mener oppstår i konkurransesamfunnet uten reguleringer kunne kanskje oppstått i et perfekt marked, men ut fra et kristent menneskesyn er realismen i et slikt samfunn tvilsom. I neoklassisk økonomisk teori står mennesket i fare for å gjøre seg selv til sentrum og herre i tilværelsen. Dette vil i så fall stå imot både et kristent og humanistisk menneskesyn der respekten for menneskeverdet er viktig. Friheten har i både et kristent og humanistisk menneskesyn sin begrensning der den går ut over andre menneskers frihet. I et kristent menneskesyn kan økonomien i beste fall være en god tjener, men aldri en herre. Vi bør igjen minne oss på at målet for økonomien er samfunnet, vernet om fellesskapet er derfor viktig. Konkurransøkonomien i seg selv er ikke noe mål. Om maksimering av egeninteressen fører til en individualisme som truer dette målet, vil det kristne menneskesynet forsvare reguleringer i markedet.

4.3. Kan kristent menneskesyn bidra med noe i den økonomiske teoritenkningen?

Det er fire områder jeg mener et kristent menneskesyn har noe å bidra med i den økonomisk teoritenkningen. For det første bør menneskets egenverdi komme tydeligere inn i økonomisk teori. I neoklassisk teori blir dette overskygget av fokuset på rasjonalitet og maksimering av

---

²⁵⁷ Henriksen 2003: 207

²⁵⁸ Thorbjørnsen 2008: 228

egeninteresse. Mennesket kan risikere å ikke klare å skille det som har økonomisk verdi fra det som har egenverdi (mennesket). Et større fokus på menneskets egenverdi bidrar også til at mennesket ikke blir behandlet som et middel i konkurranseøkonomien. For det andre mener jeg menneskets begrensninger bør tas med inn i økonomisk teori. På grunn av syndefallet har mennesket negativet sider, derfor er ikke noe perfekt økonomisk system mulig. I et kristent menneskesyn snakker en om menneskets synd. Økonomisk teori som ikke vektlegger menneskets negative sider fører til et urealistisk menneskesyn.²⁵⁹ For det tredje bør økonomiens mål tydeligere inn i økonomisk teori. Målet om størst mulig økonomisk profitt på investert kapital er tydelig, men det overordnede målet som er samfunnets velferd mener jeg kan få mer plass i økonomisk teori. Økonomisk aktivitet er ikke noe mål i seg selv. Den kristne forvaltertanken, tanken om at mennesket er satt til å styre naturens ressurser på en forsvarlig måte kan bidra til å forstå økonomiens egentlige rolle. For det fjerde bør spørsmålet om hvordan mennesker når sine mål få større fokus i økonomisk teori. Det er vanskelig å forstå hvordan prinsippet om maksimering av egeninteresse kan være et nøytralt prinsipp samtidig som menneskeverdet er en verdi i økonomisk teori. For å unngå at mennesket ikke blir behandlet som et middel i konkurranseøkonomien må veien til målet få større betydning. Bare slik kan vi sørge for at hensynet til menneskeverdet blir tatt på alvor i teori og praksis.

4.4. Oppsummering

I kapittel 4 har jeg drøftet hvordan menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori fremstår i forhold til et kristent menneskesyn. Tredje underproblemstilling er besvart gjennom denne drøftelsen og alle underproblemstillingene er dermed besvart.²⁶⁰ Jeg startet med en drøfting av kristent, humanistisk og klassisk økonomisk menneskesyn. Det gjorde jeg ved bruk av parameterne egeninteresse-altruisme og individ-kollektiv. De fire første områdene jeg drøftet innenfor klassisk økonomi i forhold til et kristent menneskesyn var den usynlige og synlige hånd, frihet og sympati. Det vi så var at disse elementene i seg selv ikke la opp til et menneskesyn som skiller seg vesentlig fra et kristent menneskesyn. Det femte området vi drøftet var egeninteressen. I et kristent menneskesyn må en se egeninteressen i forhold til syndefallet. Menneskesynet i klassisk økonomisk teori gjør ikke det. Dette viste den største forskjellen mellom et kristent og klassisk menneskesyn. Det humanistisk menneskesyn som

---

²⁵⁹ Se 4.1.1. og 4.2.1.

²⁶⁰ Se 1.2.

viser seg i klassisk økonomisk teori ser ut til løfte de positive sidene ved mennesket på en måte som gjør at de problematiske sidene skygges for.

I drøftelsen av neoklassisk og kristent menneskesyn brukte jeg de tre parameterne rasjonalitet-irrasjonalitet, egeninteresse-altruisme og individ-kollektiv til å drøfte det neoklassiske menneskesynet fra et kristen teologisk ståsted. Først drøftet jeg antagelsen om menneskets rasjonalitet knyttet til kravet om konsistens i valg. Et kristent menneskesyn vil si at den neoklassiske forståelsen av menneskets rasjonalitet er for smal. Derfor er forståelsen av konsistens urealistisk fordi den ikke gir en god nok beskrivelse av hvordan mennesket handler. Samtidig er det viktig i et kristent menneskesyn at rasjonalitet også kan brukes til det onde. Det å være rasjonell fører ikke nødvendigvis til noe positivt. Dette perspektivet er falt bort i neoklassisk økonomisk teori. Den neste antagelsen jeg så på var antagelsen om at mennesket maksimerer egeninteressen, og at dette er rasjonelt. Dette skal være et nøytralt prinsipp som ikke sier noe mer presist om hva som maksimeres eller hvordan maksimeringen skjer. Kristent menneskesyn har som et grunnleggende prinsipp av virkeligheten er verdiladet. Både veien og målet er derfor avgjørende for om maksimering av egeninteressen er legitimt. Et kristen menneskesyn kan aldri se på egeninteressen uten også å ta egoismen i betraktning. Forankringen av økonomien i egeninteressen (både i klassisk og neoklassisk økonomisk teori) er derfor problematisk fordi det utfordrer forholdet til både Gud og mennesker. Det siste området vi diskuterte i sammenligningen mellom kristent og neoklassisk menneskesyn var parameteret individ-kollektiv. Neoklassisk teori, med sitt fokus på individuelle egenskaper som egeninteresse og rasjonalitet, kombinert med et fokus på en konkurranseøkonomi uten reguleringer kan stå i fare for å bli rammet av det liberale dilemma. Det vil si at hensynet til andre mennesker ikke blir sterkt nok ivaretatt. Ansvar overfor medmennesker og naturen løftes ikke frem slik det gjøres i et kristent menneskesyn. Et kristent menneskesyn vil derfor forsvare reguleringer om dette kan beskytte mennesker og fellesskapet.

Til slutt i dette kapitlet presenterte jeg fire områder jeg mener et kristent menneskesyn har noe å bidra med inn i økonomisk teoritenkning. Det er: økt fokus på menneskets egenverdi, at menneskets begrensninger kommer inn i økonomisk teori, at det rettes større fokus på økonomiens overordnede mål og at hvordan mennesker når sine mål bør få større fokus i økonomisk teori.

5. Konklusjon

Hovedproblemstillingen i denne avhandlingen har vært: På hvilken måte er menneskesyn og økonomisk teori forbundet, og hvilken kristen teologisk legitimitet har menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori? Med utgangspunkt i en analyse av menneskesynet som kommer til uttrykk i klassisk²⁶¹ og neoklassisk²⁶² økonomisk teori har jeg svart på hovedproblemstillingen. Analysen gjorde at jeg i drøftelsen kunne drøfte klassisk og neoklassisk menneskesyn i forhold til et kristent menneskesyn. I drøftelsen av klassisk²⁶³ og neoklassisk²⁶⁴ menneskesyn i forhold til et kristent menneskesyn var målet å svare på følgende tese: *Menneskesynet som kommer frem i klassisk økonomisk teori er mer i overenstemmelse med et kristent menneskesyn enn det som kommer frem i neoklassisk økonomisk teori.* Drøftelsen har vist at menneskesynet i klassisk økonomisk teori er mer i overenstemmelse med et kristent menneskesyn enn menneskesynet i neoklassisk økonomisk teori. Tesen ble derfor bekreftet. I klassisk økonomisk teori kommer humanistiske verdier som også er viktig i et kristent menneskesyn tydelig frem. Amartya Sen sin kritikk av antagelsene om mennesket i neoklassisk økonomisk teori, og hans forsøk på å bringe økonomiens klassiske røtter inn i moderne økonomisk teori, var nyttig i drøftelsen for å se forskjellene mellom menneskesynet i klassisk og neoklassisk økonomisk teori. I neoklassisk økonomisk teori er fokuset på maksimering av egeninteresse og rasjonalitet. Fokuset er bare på det økonomiske menneske, og det gis ingen plass til altruisme. Jeg så derfor klare forskjeller sammenlignet med et kristent menneskesyn. Samtidig som tesen ble bekreftet viste drøftelsen at forankringen av økonomien i egeninteressen (i både klassisk og neoklassisk økonomisk teori) skaper spenning i forhold til et kristent menneskesyn. For min egen del var denne spenningen utgangspunktet for avhandlingen. Spenningen som oppstår med økonomiens forankring i egeninteressen er noe et kristent menneskesyn ikke kan overse. Etter mitt syn bør denne spenningen aktualiseres mer enn den gjøres i dag.

---

²⁶¹ Se 2.4.1.

²⁶² Se 2.4.2.

²⁶³ Se 4.1.

²⁶⁴ Se 4.1.1.

Litteratur

Primærlitteratur

Friedman, Milton (1962): *Essays in Positive Economics*. Chicago – London: The University of Chicago Press

Hayek, Friedrich (1948): *Individualism and Economic Order*. Norsk oversettelse av Eivind Flaaten (1953): *Individet og samfunnsøkonomien*. Oslo: Stenersens boktrykkeri.

Hentet 1. oktober 2014 fra

<http://www.nb.no/nbsok/nb/ce3cf882fb740658f6510014e3e1ceef.nbdigital?lang=no#0>

Hobbes, Thomas (1998 [1651]): *Leviathan*. London: Oxford University Press. Hentet 23. oktober 2014 fra

<http://ask.bibsys.no/ask/action/show?pid=131930478&kid=biblio>

Hume, David (1978 [1739-40]): *A Treatise Of Human Nature*. Sheffield: Oxford University Press

Jevons, William Stanley (1970 [1871]): *The Theory Of Political Economy*. Introduksjon av R. D. Collison Black. Harmondsworth: Pelican books

Mill, John Stuart (2011 [1844]): *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*. Luton: Andrews Publication. Hentet 12. november 2014 fra

<http://ask.bibsys.no/ask/action/show?pid=122134990&kid=biblio>

Smith, Adam (2000 [1759]): *The Theory of Moral Sentiments*. New York: Prometheus Books

Smith, Adam (1998 [1776]): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Oxford – New York: Oxford University Press

Mises, Ludwig von (2007 [1949]): *Human Action. A Treatise on Economics. Volume 1*. New York: Liberty Fund

Sekundærlitteratur

Camerer, Colin F, George Loewenstein og Matthew Rabin (2004): *Advances in Behavioral Economics*. New York – Oxford: Princeton University Press

Cappelen, Alexander W. og Bertil Tungodden (2012): ”Adferdsøkonomi og økonomiske eksperimenter”, i *Magma*, 5, 26-30. Hentet 5. desember 2014 fra <http://www.magma.no/adferdsokonomi-og-okonomiske-eksperimenter-f>

Coase, Ronald Harry (1976): ”Adam Smith’s View of Man”, i *Journal of Law and Economics*, 19, 529-546. Hentet 12. november 2014 fra <http://www.law.uchicago.edu/files/file/coase%20adam%20smith%27s%20view%20of%20man.pdf>

Daly, Herman E. og John B. Cobb (1989): *Redirecting the economy toward community, the environment and sustainable future*. Dansk oversettelse av Ole Lindegård Henriksen (1991): *En økologisk økonomi for fellesskap og fremtid*. Gylling: Narayana Press

Engedal, Leif Gunnar, B. Lennart Persson og Elisabeth Torp (2013): *Trygge Rom – Trosopplæring i møte med sårbare og overgrepsutsatte barn*. Oslo: Verbum

Forman-Brazilai, Fonna (2010): *Adam Smith and the Circles of Sympathy: Cosmopolitanism and Moral Theory*. New York: Cambridge University Press. Hentet 9. oktober 2014 fra <http://ask.bibsys.no/ask/action/result?cmd=&kilde=biblio%3AMF&q=Adam+Smith+and+the+circles+of+sympathy>

Hammerlin, Yngve og Egil Larsen (1997): *Menneskesyn i Teorier om Mennesket*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Heiene, Gunnar og Svein Olaf Thorbjørnsen (2011): *Kristen etikk – en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget

Henriksen, Jan-Olav og Gunnar Heiene (1998): *Moral og menneskeliv. Et kristent perspektiv*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Henriksen, Jan-Olav (2003): *Imago Dei. Den teologiske konstruksjonen av menneskets identitet*. Oslo: Gyldendal akademisk

Henriksen, Jan-Olav (2005): *Menneskesyn – historisk arv og varig aktualitet*. Oslo: Gyldendal akademisk

Jacobsen, Johan Steinar (1996): ”Det kristne menneskesynet”, i Jostein Sæter, Åse Madsen, John Steinar Jacobsen, Siv Yndestad, Roald Kvam og Kristian Helland, (red.), *Hva er et menneske? En artikkelsamling om menneskesynspørsmål*, (s. 73-92), Bergen: NLA-Forlaget

Landreth, Harry og David C. Colander (2002): *History of Economic Thought*, 4. utg. Boston: Houghton Mifflin

Löfstedt, Malin (2005): *Modell, Människa eller Människosyn? En Analyse av kritiska perspektiv på bilden av människan i neoklassisk ekonomisk teori*. Uppsala: Uppsala Universitet

McGrath, Alister E. (2010): *Science & Religion – A New Introduction*. Malden: Wiley-Blackwell

Nyeng, Frode (1999): *Etiske teorier – en systematisk fremstilling av syv etiske teorier*. Bergen: Fagbokforlaget

Petsoulas, Christina (2013): *Hayek's Liberalism and Its Origins: His Idea of Spontaneous Order and the Scottish Enlightenmen*. New York: Routledge. Hentet 10. november 2014 fra

http://books.google.no/books?id=3w5H_j0VNwcC&pg=PA82&lpg=PA82&dq=hayek+and+Hobbes&source=bl&ots=AoyklTzB5N&sig=88tGrf2MZoahHxgCTlnpBYnqqaA&hl=nn&sa=X&ei=NYBgVKBOK4exPPXigNgI&ved=0CDUQ6AEwBA#v=onepage&q=hayek%20and%20Hobbes&f=false

Rich, Arthur (2006): *Business and Economic Ethics. The Ethics of Economic Systems*.
Zürich: Peeters Publishers

Sen, Amartya (1977): "Rational fools: A Critique of Behavioral Foundations of Economic Theory", i *Philosophy and Public Affairs*, 6, 317-344

Sen, Amartya (1987): *On Ethics & Economics*. Oxford: Blackwell Publishing

Skjervheim, Hans (1968): *Det liberale dilemma og andre essays*. Oslo: Tanum. Hentet 14. november 2014 fra
<http://ask.bibsys.no/ask/action/show?pid=111247055&kid=biblio>

Syll, Lars Pålsson (2002): *De økonomiske teoriernas historie*. Lund – Hasslö:
Studentlitteratur

Thorbjørnsen, Svein Olaf (2008): *Vinn eller forsvinn! Mennesket i konkurransesamfunnet*.
Oslo: Fagbokforlaget

Torsvik, Gaute (2003): *Menneskenatur og Samfunnsstruktur. Ein Kritisk Introduksjon til Økonomisk Teori*. Oslo: Samlaget

Torsvik, Gaute (2005): "Rasjonell handling i økonomisk analyse", i *RØST*, 1, 62-68
Hentet 9. november 2014 fra
http://www.okonominettverket.no/R_ST/R_ST_Teori_og_praksis/index.html

Wallerstein, Immanuel Maurice (2011): *Mercantilism and the Consolidation of the European World-economy, 1600-1750*. Berkeley: University of California Press. Hentet 8. oktober 2014 fra
<http://ask.bibsys.no/ask/action/show?pid=12062916x&kid=biblio>

Wilson, David og William Dixon (2012): *A History of Homo Economicus. The Nature of the Moral in Economic Theory*. London – New York: Routledge

Zouboulakis, Michel S (2014): *The Varieties of Economic Rationality. From Adam Smith to contemporary behavioural and evolutionary economics*. New York: Routledge

Referanselitteratur

Bibelen (2011); Oslo: Bibelselskapet

Mæland, Jens Olav (red.) (1985): *Konkordieboken. Den evangelisk-lutherske kirkes bekjennelsesskrifter*. Oslo: Lunde Forlag